

C. Tóth Norbert

HOL LAKOTT SZILÁGYI ERZSÉBET, AMIKOR BUDÁN ÉLT?

Hozzászólás a nyéki királyi kúria történetéhez

Szilágyi Erzsébet 1458-tól, fia, Mátyás királlyá választásától ideje nagy részét – legalábbis levelei keltezési helyei és egyéb, szórványos adatok alapján – Budán, illetve Óbudán töltötte,¹ vagyis egyéb források hiányában azt mondhatjuk, hogy váltakozva e két városban lakott. Amíg az utóbbi esetében nem kétséges, hogy ott tartózkodása során lakhelyéül az óbudai királynéi vár szolgálhatott,² addig az előbbinél komoly problémát jelent annak meghatározása, hogy a fővárosban – igazgatási határain belül – hol töltötte mindennapjait Hunyadi János özvegye. Tanulmányomban ennek megválaszolására teszek kísérletet, s a válaszom egyúttal egy másik, a szakirodalmat régóta foglalkoztató kérdéssel, a nyéki királyi kúria történetével kapcsolatosan is felvet új szempontokat.

Szilágyi Erzsébet budai lakhelyének meghatározásával – tudtommal – először Csánki Dezső foglalkozott 1906-ban megjelent, a kérdést illetően alapvető írásában. Kiindulópontjai azok az alábbiakban még részletesen idézett és elemzett nyugták voltak, amelyek szerint Szilágyi Erzsébet egy bizonyos ház után bérleti díjat fizetett. Elmélete szerint a király anyja nyáron e bérelt – az általa Kunc ispán majorjával azonosított – házban lakott, míg télire beköltözött az óbudai királynéi palotába.³ A ház pontos lokalizációjával egyelőre még nem foglalkozva, figyelmünket fordítsuk csak azokra a forrásainkra, amelyek megadják Szilágyi Erzsébet tartózkodási helyeit. Ha végigtekintünk az általa kibocsátott leveleken, akkor két dolgot állapíthatunk meg: egyfelől Óbudán 1469-ig forrásokkal nem igazolható a jelenléte; másfelől az óbudai keltezései meglehetősen rövid időszakot ölelnek fel, s Óbudát mint a leveleinek kibocsátási helyét „tömegesen” 1469–1475 között lehet kimutatni. Utána összesen csak két alkalommal, az utolsó levelet 1479-ben

¹ Vö. a tartózkodási helyeivel (C. Tóth Norbert: Szilágyi Erzsébet „udvara”. In: Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka. [Magyar történelmi emlékek. Értekezések] Bp. 2019. 51–114., 105–111.).

² Fügedi Erik: Topográfia és városi fejlődés a középkori Óbudán. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 13. Bp. 1959. 15–16., 35.; Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Főszerk. Gerevich László. Bp. 1975. 12., 85.; Bertalan Vilmosné – Altmann Júlia: A középkori Óbuda. In: Óbuda évszázadai. Szerk. Kiss Csongor – Mocsy Ferenc. Bp. 1995. 145., 159.

³ Csánki Dezső: Kuncz ispán majorja Budán. Századok 40. (1906) 717.

datálták innen.⁴ Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy amíg Erzsébet debreceni vagy munkácsi keltezéseinél, ha nem is rendszeresen, de feltünteti, hogy az adott hely a saját mezővárosa (*in oppido nostro*) vagy vára (*in castro nostro*),⁵ addig Óbuda esetében egyetlen olyan oklevelével találkoztunk, amelyben „az óbudai várból” megjelölés szerepel, de a birtokos névmás nélkül.⁶ Mindezek alapján annyi bizonyosnak látszik, hogy Csánki feltételezésével szemben Szilágyi Erzsébet nem folytatott költöző életmódot. Nincs nyoma annak sem, hogy bármikor az évszázkok szerint váltogatta volna lakhelyét. Csánki Dezső másik állítása az, hogy a király anyjának nyári lakhelye a mai Szépilona környékén, az egykor Kuncz ispán majorjának nevezett helyen volt.⁷ Az általa feltárt okleveles források értelmezése után leszögezte: „a két helynek, a majornak és Nyéknek tehát csakugyan egymás szomszédságában kellett lenniök. Középuött feküdt a major s mellettök egyfelől Buda városa, másfelől Nyék falu és határaik.”⁸

A nyéki romok felfedezője, Garády Sándor – elfogadva a Kunc major Csánki általi helymeghatározását – azt írta, hogy Mátyás király általa feltárt kúriája (akkor már romja) „szomszédos volt azzal a majoros birtokkal, amely valamikor a XIV. század elején Kuncz ispáné volt s amelyet 1484-ben bekövetkezett haláláig Szilágyi Erzsébet” birtokolt.⁹

Gárdonyi Albert elfogadta a fentebb idézett azonosításokat és még eggyel tovább lépett: ő Szilágyi Erzsébet lakhelyeként a nyéki kastélyt (ma: királyi villa/vadászkastély/vadászlak stb.)¹⁰ nevezte meg, de egyfelől tanulmányában sehol sem írt arról, vajon ez azonos-e Kunc ispán majorjával, másfelől viszont „belekeverte” a kérdésbe a (buda)felhévízi keresztesek Nándor birtokát. Véleménye szerint ugyanis ebből szakadt ki a szóban forgó terület.¹¹ Vele ellentétes álláspontot képviselt Kubinyi András, illetve Végh András is. Kubinyi leszögezte, hogy

⁴ C. Tóth N.: Szilágyi Erzsébet „udvara” i. m. 106–107.

⁵ Pl. Debrecen esetében lásd *Anyos Lajos*: Szilágyi Erzsébet oklevelei I–II. Levéltári Közlemények 5. (1927) 59–82. és 6. (1928) 240–258. (a továbbiakban: SZEL I–II.) II. 247.; *Weisz Boglárka*: Debrecen kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. (Speculum Historiae Debreceniense 7.) Debrecen 2011. 146.; Munkács esetében lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 86697.; *Téleki József*: A Hunyadiak kora Magyarországon XI. Pest 1855. 182.

⁶ SZEL II. 252.

⁷ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 716–717.

⁸ Uo. 712.

⁹ Garády Sándor: Mátyás király budanyéki kastélya. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 1. Bp. 1932. 99.

¹⁰ Vö. *Feld István*: A nyéki királyi épületek. Késő-középkori curia-villa-aula-vadászkastély-nyaraló a budai hegyekben. In: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére. Szerk. Feld István – Somorjay Selysette. Bp. 2008. 40.

¹¹ Gárdonyi Albert: A középkori Buda határai. In: Budapest Régiségei 14. Szerk. Nagy Lajos – Zakariás G. Sándor. Bp. 1945. 390.

Kunc ispán majorja a mai Szépilona helyére esik és – mivel az a felhévizi keresztesek tizedkörzetébe esett – nagyobb részben Felhévíz város területéhez, nem pedig – mint Gárdonyi írta – Nándor területéhez tartozott. Ugyanakkor szerint Gárdonyi Albert összekeverte a majorra és a nyéki királyi kúriára vonatkozó adatokat is, noha ezek azonosságát semmi sem igazolja.¹² Egy évtizeddel később a budai vezetőrétegről írott tanulmányában érintette a major fekvését is: Kunc ispán és családja kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a major első tulajdonosa, Kunc budai polgár, bíró az alapító nemzedék tagjaként budavári házának részeként a város külterületén birtokolt egy majort.¹³

Végh András szintén tévesnek minősítette Gárdonyi felvetését arról, hogy a major Nándor birtok területén lett volna, valamint elvetette Kunc ispán palotájának azonosítását a későbbi királyi nyaralóval, mivel – mint írta – az utóbbiak „jól meghatározhatóan Nyéken, illetve Nyék közelében, már felhévizi területen” voltak.¹⁴ Györffy György ugyan nem foglalkozott Kunc ispán majorjának fekvésével, de történeti földrajza vonatkozó helyén, a Pilis megyei Nyék falunál azt írta, amit Csánki Dezső, vagyis Nyéket „Budától Kunc ispán majora (mai: Szépilona) választja el.”¹⁵

Összefoglalóan elmondható, hogy a szakmai közvélekedés szerint Kunc ispán majorja a) a középkorban Budafelhévízhez tartozott és a két (nándori [ma: Budakeszi] és nyéki [ma: Hidegkúti])¹⁶ út elágazásánál – ma Szépilona területén – feküdt; b) a major nem azonos a későbbi nyéki királyi kúriával; c) a majort Szilágyi Erzsébet – nyaralónak¹⁷ – használta.

A szakirodalom értelmezéseinek ismertetése után a következő kérdések várnak megválaszolásra: 1) a major birtoklástörténete, 2) hol keressük Kunc ispán majorját és a hozzá tartozó épületeket és területeket, 3) mit tudunk Nyék birtoklástörténetéről és 4) van-e folytonosság a nyéki királyi kúria és Kunc ispán majorja között?

¹² *Kubinyi András*: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. In: *Uő*: Tanulmányok Budapest középkori történetéről I–II. Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba. (Budapest Főváros Levéltára Várostarténeti Tanulmányok) Bp. 2010. I. 120. (Első megjelenést lásd Tanulmányok Budapest Múltjából 16. Bp. 1964.); *Uő*: A várnegyed és környéke középkori helyrajza. In: *Szakály Ferenc – Kubinyi András*: Budai börtizedjegyzékek a 16. század első harmadából. A kötet kiadását előkészítette Tringli István – Nógrády Árpád. (História Könyvtár. Okmánytárak 4.) Bp. 2005. 32.

¹³ *Kubinyi András*: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a 13. századtól a 15. század második feléig. In: *Uő*: Tanulmányok Budapest középkori történetéről i. m. II. 468. (Első megjelenését lásd Levéltári Közlemények 42. [1971] 203–269.).

¹⁴ *Végh András*: Buda város középkori helyrajza I–II. (Monumenta Historica Budapestinsia XV–XVI.) Bp. 2006–2008. I. 38., vö. még Uo. 224–226.

¹⁵ *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Bp. 1998. 661.

¹⁶ Uo. 590.

¹⁷ Vö. Csánki Dezső (*Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 717.), illetve Mályusz Elemér véleményével (*Mályusz Elemér*: Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. In: Budapest Régiségei. Szerk. Gerevich László. Bp. 1958. 302.).

Kunc ispán majorjának birtoklástörténete¹⁸

A major tulajdonviszonyait a kezdetektől a 15. század közepéig Csánki Dezső idézett munkájában nagyrészt feltárta, így ennek bemutatása során főleg rá fogok támaszkodni. A major okleveles forrásokkal azonosítható első birtokosa bizonyos Kunc ispán, Buda város egykori bírása volt. Az ő unokája, Rubin ispán fia, Jakab 1333. január végén eladta a majort¹⁹ Kunc ispán másik unokájának, János fia, Kunclin budai polgárnak száz ezüstmárkáért.²⁰ Az uradalom ettől kezdve Kunclin kezén volt, minden bizonnyal annak haláláig. Időközben, 1343-ban azonban a budafelhévízi stefanita keresztes konvent²¹ beperelte őt azon a címen, hogy a major és tartozékai az egyházuk tulajdonát képezték. Az oklevelekből kiáramozhatóan azonban inkább a területről nekik járó (bor)tizedek ügye volt a per fő kérdése,²² a jelek szerint a korábbi tulajdonosok elfeledkeztek ennek megfizetéséről a felhévízi Szentháromság-egyháznak. A pert végül olyan megállapodással zárták le, amelynek alapján a major, haszonvételei és tartozékai örökre Kuncliné és örököseié maradnak, akik viszont cserébe – ahogyan eddig is kellett volna – minden év október 6-án egy aranyforintot kötelesek fizetni az egyháznak. A későbbiek szempontjából fontos megemlítenünk, hogy a per ugyan a király előtt kezdődött, de ő – Buda város kiváltságaira tekintettel – az ítélethozatalt átküldte Buda tanácsa elé.²³ Úgy tűnik, a tizedek fejében járó évi egy aranyforint fizetése sokáig rendben zajlott, ám az 1350-es évek közepén a felhévízi keresztesek nem

¹⁸ A „major” megnevezésen – a félreértéseket elkerülendő – a teljes birtoktestet/uradalmat értem, és nem „épület és közvetlen környéke” értelemben használok a szót.

¹⁹ Itt tévedett Csánki Dezső, mivel nem használva az 1333. jan. 30-ai oklevelet, a febr. 27-ei alapján (Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz – Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii 1874–1924. [a továbbiakban: MES] III. 222.; Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia I–XV. [1301–1331], XVII. [1333], XIX–XXXV. [1335–1351], XXXVII–XXXVIII. [1353–1354], XL. [1356], XLVI–XLVIII. [1362–1364]. Szerk. Almási Tibor – Blazovich László – Géczi Lajos – B. Halász Éva – Köfalvi Tamás – Kristó Gyula – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Rábai Krisztina – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – Tóth Ildikó. Bp.–Szeged 1990–2018. [a továbbiakban: Anjou-oklt.] XVII. 90. sz.) arról írt, hogy e Kunclinus apja, János „[úgy látszik] egy másik Kuncznak volt a fia” (Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 687.). A tévedését javította, továbbá az általuk nem viselt bírói címre, valamint a családra lásd *Kubinyi A.*: Budai patriciátus i. m. 468–469. Mihály 1371. márc. 30-án még mint bíró szerepel (DL 5919.).

²⁰ MES III. 223. (Anjou-oklt. XVII. 51. sz.).

²¹ Az 1990-es évek előtti szakirodalomban tévedésből johannitáknak vélték őket. Vö. *Boroviczény Károly György*: Cruciferi Sancti Regis Stephani. Tanulmány a stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéről. Orvostörténeti közlemények 133–140. (1991–1992) 7–48.

²² Csánki Dezső szerint „[a] keresztesek tehát – mily címen, nem tudjuk – tulajdonképp az egész majort, annak teljes tulajdonjogát perelték, s végül beérték az évi egy forintban megállapított tizeddel”. Lásd *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 691.).

²³ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 690. (1343. szept. 4., MES III. 514.; Anjou-oklt. XXVII. 594. sz.), vö. MES III. 515. (1343. szept. 4., Anjou-oklt. XXVII. 595. sz.) és MES III. 525. (1343. okt. 17., Anjou-oklt. XXVII. 695. sz.).

akarták az összeget átvenni,²⁴ hogy pontosan milyen okból, azt csak találgathatjuk. A birtokot Kunclin halála után fia, Mihály örökölte, aki legalább 1371-ig – ekkor budai bíróként szerepel forrásainkban²⁵ – lehetett a tulajdonos. Kunclin ispán családjának magvaszakadtával birtokaik szétszóródtak, a major és az ekkor már vele együtt emlegetett budai ház egy firenzei kereskedő, Bernardi Ferenc²⁶ kezén tűnt fel. Hogy miképpen jutott Bernardi tulajdonába, nem tudni, de alapvetően két lehetőség merül fel: az egyik, hogy feleségül vette Mihály bíró ismeretlen nevű leányát, a másik, hogy a királyi kézre háramlott birtokok egy részét az uralkodó neki ajándékozta.

A két lehetőség és ezek variánsai közül egyelőre egyiket sem tudjuk adatokkal alátámasztani, jóllehet Ferencnek ismerjük az egész családját: 1389 elején Zsigmond királytól megkapta a Zágráb megyei Jasztrebarszka birtokot (az adománylevélben még csak az ő neve szerepel,²⁷ 1392 elején szabad rendelkezési jogot nyert rá).²⁸ Az engedély birtokában 1394 júliusában négyezer aranyforintért eladta egy másik itáliai származású családnak, de Surdis János esztergomi érsek testvére fiának,²⁹ Lipoveci Mucsinnak. Az adásvételről szóló írásban már szerepel Bernardi Ferenc három, Pál, Fülöp és Ferenc nevű fia is.³⁰ Egy évvel korábban, amikor – a később még említendő – budai házáat adta el Kanizsai János esztergomi érseknek 2600 aranyforintért, az adásvétel felesége, Orsolya, valamint fiai, Pál és Fülöp beleegyezésével valósult meg.³¹ (Mindezekből ítélve Ferenc volt a legfiatalabb fiú, apjukat, az idősebb Ferencet későbbi adataink szerint csak a legidősebb fiú, Pál, illetve unokája, e Pál fia, Antal élte túl.)³²

²⁴ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 691., vö. Kunclin 1354. szept. 29-ei, a királyi kápolnaispán előtt tett nyilatkozatával, amely szerint kész kifizetni az egy aranyforintot (MES IV. 119.; Anjou-oklt. XXXVIII. 421. sz.).

²⁵ DL 5919.

²⁶ Személyére lásd Mályusz E.: Izmaelita pénzverőjegyek i. m.; Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 160–161.; Teke Zsuzsa: Firenzei üzletemberek Magyarországon. Történelmi Szemle 37. (1995) 131.; Végh A.: Buda helyrajza I. 224. A rá vonatkozó adatok teljes körű gyűjtését lásd Anany Krisztina: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450). Fons 14. (2007) 493–494.

²⁷ Zsigmondkori oklevéltár I–XIII. (1387–1426). Összeáll. Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52. és 55.) Bp. 1951–2017. (a továbbiakban: ZsO) I. 877. sz.

²⁸ ZsO I. 2710. sz.

²⁹ Vö. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. (a továbbiakban: Arch. 1301–1457.) II. 146.

³⁰ ZsO I. 3566. sz.; Budapest történetének okleveles emlékei. Monumenta diplomatica civitatis Budapest III. [1382–1439]. Összeáll. Kumorovitz L. Bernát. Bp. 1987. [a továbbiakban: BTOE] III. 177. sz.

³¹ BTOE III. 157. sz.; ZsO I. 3072. sz.

³² BTOE III. 871. sz.

Bármiképpen is jutott Bernardi Ferenc a major birtokába, minderre Ferenc Magyarországra érkezése (1373)³³ után kerülhetett sor. A major ettől kezdve mintegy fél évszázadon át az ő tulajdonában állt. Ferenc magyarországi tevékenységének bemutatása nem feladata tanulmányunknak, így továbbra is Kunc ispán majorjának történetét követjük nyomon. Bernardi Ferenc a kezén lévő birtokok közül még 1391 decembere előtt a majorhoz tartozó budavári házát eladta Kanizsai János esztergomi érseknek.³⁴ Az adásvételt azonban csak két évvel később, 1393 szeptemberében foglalták írásba Buda város tanácsa előtt: eszerint Ferenc 2600 aranyforintért eladta a budavári házát az érseknek, és egyúttal örökre vissza is bérelte azt, a bérleti összeg biztosítékaul pedig a major jövedelmeit kötötte le (a bérleti díj örökjavadalomként szolgált a székesegyház világítószerzeire, valamint a Szent Kereszt-oltár és a Szent István társaskáptalan részére).³⁵ Úgy tűnik, Ferenc ezután is folyton pénzhiányban szenvedett, mert 1409. július 28-án – ismételten – Buda városának tanácsa előtt két évre elzálogosította a Buda városa mellett fekvő allódiumát tartozékaival, haszonvételeivel, a rajta lévő házakkal – kivéve egy ott fekvő kőházat a gyümölcsös kerttel – kétszáz aranyforintért Rozgonyi Simon országbírónak.³⁶ Ugyanezekkel a feltételekkel – kivéve a kétéves időszakot – 1416. május 1-jén a macsói bánoknak, Galgóc (Újlaki)³⁷ Lászlónak és Imrének zálogosította el a majort.³⁸

A major végleges elvesztéséhez vezető lépések az 1419-es évig nyúlnak vissza, amikor az esztergomvári Szent István társaskáptalan, illetve a székesegyházi Szent Kereszt-oltár rektora az esztergomi vikárius előtt panaszt tett Bernardi Ferenc ellen. Eszerint Ferenc az 1393. évi, a budai ház örökbérlete fejében neki járó évi 30, illetve 20 aranyforintos bérleti díjat immáron 16 éve nem fizeti. Ferenc azzal védekezett, hogy 1403-ban a király őt is elfogatta,³⁹ javait, így házát is lefoglaltatta, később pedig szegénysége miatt a házat nem tudta felújítani, ezért Kanizsai János esztergomi érsek mentesítette őt a bérleti díj fizetése alól. A felek végül abban állapodtak meg, hogy Ferenc visszamenőleg, Kanizsai érsek halálától

³³ *Téke Zs.*: Firenzei üzletemberek i. m. 131.; *Arany K.*: Firenzeiek i. m. 493.

³⁴ Az érsek és Bernardi Ferenc ügyleteire lásd *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 161–162., illetve részletes felsorolásuk *Arany K.*: Firenzeiek i. m. 493.

³⁵ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 693–694., vö. 1393. szept. 9. (BTOE III. 157.; ZsO I. 3072. sz.) és szept. 30. ([*Knausz Nándor*]: Az esztergomi főkáptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó okmányok tára. Pest 1871. Kézirat gyanánt. [a továbbiakban: EFB] 90.; BTOE III. 160. sz.; ZsO I. 3118. sz.).

³⁶ BTOE III. 528. sz. (ZsO II. 6943. sz.).

³⁷ Arch. 1301–1457. II. 250.

³⁸ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 695., vö. BTOE III. 675. sz. (ZsO V. 1844. sz.).

³⁹ Az 1403 elején kitört, Kanizsai János esztergomi érsek vezette királyellenes felkelés leverése után az uralkodó lefoglalta az érsekség vagyonát is, s Bernardi Ferenc mint Kanizsai esetleges embere kerülhetett rövid időre fogságba. Az érsekséggel kapcsolatos eseményekre lásd *C. Tóth Norbert*: Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja. Egyháztörténeti Szemle 15. (2014) 3–23., 13–16.

(1418. május 30.)⁴⁰ kezdve minden év szeptember 8-án köteles megfizetni az összesen ötven aranyforintot.⁴¹ A békés egyezés ellenére Ferenc, majd halála után fia, Pál, illetve unokája, Antal továbbra sem fizették a bérleti díjat, ezért a két egyházi intézmény képviselői Buda város tanácsa előtt perbe fogták őket, ahonnan a per Berzevici Péter tárnokmester elé került. Itt az alperesek, Pál és fia, Antal azzal a meglepő indokkal hárították el a vádat, hogy a néhai Ferenc birtokai – bármilyen címen voltak is a kezén –, nem reájuk szállottak, így nekik semmiféle kötelezettségük ezek tekintetében nincs, sőt ha lennének is ilyen birtokok, azok tulajdonjogáról is lemondanak.⁴² A felperesek célja a per alapján egyértelműen az volt, hogy az 1393. évi örökbérleti szerződés záradékában a bérleti díj fedezetéül lekötött majort megszerezzék. A tárnokmester a bírói székén vele együtt lévő városi ülnökökkel mindezek után ítéletet akart hozni, ám ekkor a néhai Galgóczi László bán fia, János megjelent előttük és bemutatta az 1416. évi oklevelet, amely szerint apja és nagybátyja Bernardi Ferencről zálogba vette a mondott birtokot. A felperesek viszont az 1393. évi oklevél Buda város tanácsa által 1396-ban privilégialis formában átírt példányát mutatták be.⁴³ A tárnoki széken született ítélet szerint, mivel a major a budavári ház örökbérleti díjának fedezeteként volt lekötve, Ferenc mester nem zálogosíthatta volna el azt, így a bíróság érvénytelenítette a zálogosítást, és a majort, valamint a budai házat a Szent István társaskáptalannak ítélte azzal, hogy szabadon rendelkezhet vele. A döntés ellen László bán fia, János fellebbezett és kérte a per átküldését a király és bírótársai elé; ez meg is történt, ám az a fórum is helyben hagyta a korábbi ítéletet. Ennek birtokában aztán a tárnokmester elrendelte a társaskáptalan bevezetését a birtokba, amelyet az altárnokmester két budai polgárral együtt ellentmondás nélkül végrehajtott.⁴⁴

Az új tulajdonos, az esztergomvári Szent István társaskáptalan rövidesen, 1425. április 11-én az esztergomi káptalan,⁴⁵ majd május 30-án Buda város tanácsa⁴⁶ előtt (a két oklevél vonatkozó része szó szerint megegyezik)⁴⁷ kötött megállapodás értelmében bérbe adta a szerzeményét. Az új örökbérelő Héthársi (Siebenlinder) János budai polgár, korábbi bíró⁴⁸ és családja lett. A szerződés szerint a bérlőnek évente György-napkor 32 aranyforintot kell fizetnie a ház és a

⁴⁰ C. Tóth Norbert: Az esztergomi érseki szék üresedése 1418–1423 között. *Századok* 137. (2003) 885.

⁴¹ BTOE III. 742. sz. (ZsO VII. 446. sz.).

⁴² Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 694–695., vö. BTOE III. 853. sz. (ZsO XI. 846. sz.).

⁴³ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 695., vö. BTOE III. 853. sz. (ZsO XI. 846. sz.), az 1396. febr. 24-ei privilégium: Uo. 204. sz.

⁴⁴ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 696., vö. BTOE III. 853. sz. (ZsO XI. 846. sz.).

⁴⁵ BTOE II. 869. sz. (ZsO XII. 404. sz.).

⁴⁶ BTOE III. 871. sz. (ZsO XII. 574. sz.).

⁴⁷ A két különböző intézmény előtt tett bevallásra a felek eltérő jogi helyzete miatt volt szükség.

⁴⁸ Vö. Kubinyi A.: Budai német patriciátus i. m. 495–497., 510.

major évi díjaként azzal, hogy az összeg már magában foglalja a budafelhévízi kereszteseknek járó évi egy aranyforintot is. Mivel azonban mind a budai ház, mind pedig a major házai olyan romos állapotban voltak, hogy már-már az összeomlás fenyegette őket, hat éven keresztül csak a mondott bérleti díj felét kellett megfizetni (a felhévíziek egy forintjával együtt). A hat év elteltével az eredetileg megszabott 32 aranyforint lett a bérleti díj, amelyből 15 és fél aranyforintot az esztergom-szentistváni társaskáptalan,⁴⁹ 10 és kétharmadot a székesegyházi plébános, 5 és egyharmadot a székesegyház a világítószerekre,⁵⁰ valamint egy aranyforintot az említett budafelhévízi egyház kapott.⁵¹

Az esztergomi társaskáptalan birtoklását mintegy 15 éven át senki sem zavarta, mígnem I. Ulászló király 1440 és 1444 között – talán 1443 első felében⁵² – Rozgonyi György pozsonyi ispán familiárisának, Bicskei Péter pozsonyi várnagynak (1439–1446)⁵³ adományozta a budai házat és a majort. Minderről azonban csak később, az immáron országbíróságot viselő Rozgonyi Györgynek az eredeti állapot visszaállítását elrendelő 1446. március 26-ei okleveléből értesülünk.⁵⁴ Hogy mi történt a ház és a major bérlőjével, arról nincsen tudomásunk: Héthársi János valamikor 1438 után elhunyt, második házasságából két leánya ismert – Orsolya München Ferenc, Anna Haiden Henrik felesége lett –,⁵⁵ de a bérleménnyel kapcsolatban nevük nem merül fel.

A zavaros idők alatt ismét bejelentkezett a budafelhévízi keresztesek egyháza is, minderről a társaskáptalan kanonokjainak 1455. október 8-ai tiltakozásából értesülünk. Eszerint Miklós nyitrai püspök bizonyos, a „Szent Pál” kolostora felé vezető út mellett fekvő szántóföldjeiket elfoglalta. Már Csánki Dezső feltételezte, hogy e Miklós püspök feltehetően a felhévíziek kormányzója vagy kommandátora lehetett és e tisztségében volt a foglalás kitervelője.⁵⁶ S valóban, jelenlegi tudásunk szerint Zeleméri Miklós nyitrai püspöksége előtt és alatt (1447–1457) a

⁴⁹ Mint majd látni fogjuk, Szilágyi Erzsébet 16 aranyforintért bérelte a majort.

⁵⁰ 1466. ápr. 23-án Turóci Bereck esztergomi kanonok és a Szent Kereszt-oltár rektora elismerte, hogy Damján esztergom-szentistváni örkanonok az elmúlt és az az évi, a major bérleti díjából nekik járó összeget, ez esetben hat aranyforintot átadta (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény – a továbbiakban: DF – 238064.). Az évi összeg azért fele az eredeti járandóságnak, mert ekkor már csak a majort adták bérbe, mégpedig évi 16 aranyforintért (vö. *Téleki J.*: A Hunyadiak kora i. m. XI. 37., lásd alább részletesen).

⁵¹ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 697., a felosztásra lásd az okleveleket: BTOE III. 869., 871. sz.

⁵² Bicskei Péter és rokonsága ugyanis 1443. jan. 25-én új adományul kapta régi birtokait (DL 50131.); *Tóth-Szabó Pál*: A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp. 1917. 381., amelyeket még Erzsébet királyné adományozott el 1440-ben (DL 50134.); 1443. jún. 10-én Ulászló király a kezükön lévő birtokokra szabadispánságot adományozott nekik (DL 50135.).

⁵³ Arch. 1301–1457. I. 395.

⁵⁴ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 698., vö. DF 238058. (*Végh A.*: Buda helyrajza i. m. II. 252. sz.).

⁵⁵ *Kubinyi A.*: Budai német patriciátus i. m. 497.

⁵⁶ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 699., vö. DF 238060.

keresztesek kormányzója volt (1441 és 1452 között biztosan).⁵⁷ Hogy 1452 után is viselte volna a kormányzóságot, az egyelőre kérdéses, de feltehetően igen,⁵⁸ utóda, Buzlai Bertalan ugyanis a prépostság élén először csak 1457. július 28-án mutatható ki,⁵⁹ ami tökéletesen illeszkedik Zeleméri Miklós utolsó – nyitrai püspöki – említéséhez (1457. január 19).⁶⁰

A következő két évben a budafelhévízi keresztesek Buzlai Bertalan prépost vezetésével továbbra is elfoglalva tartottak bizonyos, a majorhoz tartozó területeket, sőt még ők perelték a társaskáptalant jogtalan birtoklás címén. A felhévíziek által kezdett per azonban rövid úton „elült”, a tulajdonviszonyokban nem történt változás.⁶¹ Ugyanakkor a ház és a major bérlőjének személyéről, mint fentebb már jeleztem, 1425 után hallgatnak a források, sőt a zavaros időszak (1440–1458)⁶² alatt ismeretlen időpontban elvált egymástól a budavári ház és a külterületen fekvő major története (bérlete) is: 1457-ben a házat egy budai polgár vette bérbe.⁶³ Így a továbbiakban csak a majorral történt eseményeket követjük nyomon.

Az esztergomi társaskáptalan birtokának az 1460-as évek elején igen előkelő bérlője akadt Hunyadi János özvegye, Szilágyi Erzsébet személyében. A bérlet, amelyre 1461-től rendelkezünk közvetett adatokkal,⁶⁴ korábban és nem feltétlenül békés módon kezdődött. Az 1458 és 1461 között történt eseményeket egy három évtizeddel későbbi, az esztergom-szentistváni kanonokok szemszögéből előadott tiltakozásból ismerhetjük meg. Kicsit ugorva tehát az időrendben, Szilágyi Erzsébet halála után a társaskáptalan többször is tiltakozott a major elfoglalása ellen,⁶⁵ illetve kérvényeket (*supplicatio*) nyújtott be mind Mátyás, mind pedig II. Ulászló királyhoz az ügyben.⁶⁶ Az 1485. július 15-ei és a budai káptalan előtt 1488. január 18-án tett panaszaikban a kanonokok nemcsak az Erzsébet

⁵⁷ C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr 2017. (a továbbiakban: Egyházi arch. 1440–1526.) 84., DL 14517. (1452. febr. 23.).

⁵⁸ Vö. egy 1455. jún. 20-ei oklevéllel (DL 14966.).

⁵⁹ C. Tóth Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században II. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája” (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.) Bp. 2015. 35.

⁶⁰ Egyházi arch. 1440–1526. 84.

⁶¹ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 699–701., vö. DF 238063. (1459. jún. 9.), DF 238062. (1459. jún. 11.) és DF 238061. (1457. máj. 25.)

⁶² Vö. Tringli István: Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541. (Tudomány–Egyetem) Bp. 2003. 12.

⁶³ Vö. Végh A.: Buda helyrajza i. m. I. 224–226.

⁶⁴ Lásd a társaskáptalan 1462. szept. 29-ei nyugtáját a bérleti díj megfizetéséről (Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 702., vö. Teleki J.: A Hunyadiak kora i. m. XI. 37.), ami alapján 1461-ben már biztosan bérlete Szilágyi Erzsébet a majort.

⁶⁵ Vö. Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 704–705. – 1485. júl. 15. (DF 238069., kiadása Uo. 723.).

⁶⁶ 1486. körül (Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 724. DF 238068.), 1490. ápr. 7. után (Uo. 725., DF 238071-3.).

halála után történeteket részletezték, hanem kitértek a bérbevétel előtti időszakra is. Eszerint Mátyás király anyja majorjukat erőszakkal foglalta el és akaratauk ellenére birtokolta, majd bizonyos idő elteltével birtoklás címén évi 16 aranyforint bérleti díjat fizetett nekik.⁶⁷ (Mondanunk sem kell, hogy Csánki Dezső kétségbe vonta az erőszakos foglalás leírását.)⁶⁸

A kanonokok elbeszélését nincs okunk kétségbe vonni. Szilágyi Erzsébetnek 1458 eleji Budára érkezése,⁶⁹ illetve fia odaérkezése (febr. 16.)⁷⁰ után nyilvánvalóan laknia kellett valahol. Erre a királyi palota szóba sem jöhetett, ellenben a királynék óbudai palotája, vára annál inkább, mivel az az 1440-es évektől Hunyadi János kezén volt.⁷¹ S noha nem tudjuk, hogyan alakult ő, illetve fia, László halála után a vár sorsa, feltehetően továbbra is Szilágyi Mihály, illetve az özvegy embereinek birtokában maradt. Akármi is történt azonban Hunyadi László 1457. márciusi kivégzése után, 1458. október közepén még biztosan Erzsébet kezén volt a vár, hiszen ő utasította ottani várnagyait.⁷² Ám alig fél évvel később már királyi várnagy állt a vár élén és Óbuda Podjebrád Kunigunda/Katalin és Mátyás király esküvőjéig úgy is maradt (ezt jól mutatja, hogy az óbudai várnagyok egyúttal budavári udvarbírák is voltak). A lakodalom, azaz 1461 júniusa után, talán kora ősszel, az uralkodó valószínűleg átadta a várat feleségének.⁷³ Mindez azt jelenti, hogy az 1458–1459. év fordulójától a király anyjának már elvi lehetősége sem volt arra, hogy az óbudai várban lakjon. A fentiekkel összhangban áll, hogy Szilágyi Erzsébettől ebből az időszakból egyetlen olyan levél sem maradt fenn, amelyet Óbudán keltezett volna,⁷⁴ illetve egyetlen olyan híradás sem ismert, amely akár csak utalna óbudai tartózkodására.⁷⁵ Okleveleink hallgatása és a kanonokok pana-

⁶⁷ „quod licet annis superioribus quondam illustris domina Elizabeth, genetrix serenissimi principis domini Mathie Dei gratia regis Hungarie, Bohemie, etc. [...] domum allodialem eiusdem ecclesie Sancti Stephani inter Budam et possessionem Nyek vocatam in comitatu Pilisiensi adiacentem absque annuentia et voluntate canonicorum [...] pro se violenter occupaverit et annis certis preter omnem voluntatem eorundem occupative tenuerit. [...] Nichilominus tamen ratione conservationis eiusdem pro censu seu pensione annuali eisdem canonicis [...] singulis ipsis annis singulos sedecim florenos auri persolvisset.” – DF 238069. (Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 723–724.) és DF 238070. (Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 704., magyar fordítása 1485. évvel).

⁶⁸ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 707.

⁶⁹ Az első ismert adatunk budai tartózkodására 1458. márc. 12-ről van (DL 15220.), de minden bizonnyal Mátyás megválasztása idején is már Pesten tartózkodott.

⁷⁰ Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490). (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12.) Bp. 2011. 62.

⁷¹ Arch. 1301–1457. I. 379.

⁷² SZEL II. 242. (1458. okt. 13.).

⁷³ Az uralkodó embere utoljára 1461. aug. 17-én szerepel (DF 236426.).

⁷⁴ Vö. a keltezési helyeivel (C. Tóth N.: Szilágyi Erzsébet „udvara” i. m. 105–106.).

⁷⁵ 1462. aug. 24. (Módy György: Földesúri kúriák és várkastélyok Debrecenben. In: Historia et ars. Módy György válogatott tanulmányai. [A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 59.] Debrecen, 2006. 130. 39. jegyzet [„MOL Céhíratok 3. sz.”, 1956-ban elpusztult szövege alapján]. Vö. az

sza, miszerint Hunyadi özvegye akaratok ellenére foglalta el a majort, együttesen arra utal, hogy Szilágyi Erzsébet és kísérete legkésőbb 1459 elejétől a Kunc ispán majorjának területén lévő házakban lakott.⁷⁶

Ettől kezdve tehát Szilágyi Erzsébet – előbb a kanonokok akarata ellenére, azaz a bérleti díj megfizetése nélkül, majd 1461-től a 16 aranyforintos bérleti díj megfizetésével⁷⁷ a major területén álló házak egyikében lakott – leszámítva a Budától távol töltött időszakokat – egészen 1484 első felében bekövetkezett haláláig. A király anyjának, illetve embereinek életét az 1480-as évek elején ismét a budafelhévízi prépostság emberei keserítették meg, akik igyekeztek a majorság és annak földjei birtokába jutni (végül sikertelenül).⁷⁸ Erzsébet asszony 1484. évi halálával azonban nemcsak a bérlő távozott az élők sorából, hanem a major is az esztergom-szentistváni kanonokok tulajdonából – szintén örökre. Az események, hála a társaskáptalan fennmaradt levéltárának, a kanonokok nézőpontjából ugyan, de jól dokumentáltak.

A kanonokok kálváriája nem sokkal a király anyjának halála után kezdődött.⁷⁹ Az első információink az őket ért méltánytalanságra Szilágyi Erzsébet halálának kb. egy éves évfordulójáról van: 1485. július 15-én Segesdi⁸⁰ Ambrus, a társaskáptalan örkanonoka tiltakozást jelentett be a major elfoglalása miatt. Elmondása szerint – és innen adjuk át a szót a Csánki Dezső által készített fordításnak⁸¹: „király urunk, szülője halála után ezt a majort kezéhez véve, ámbár gyakran ígérte, és udvarbírájának, Ráskai Balázsnak színről-színre meghagyta a haszonbér megfizetését, mégis eddig sem király urunk, sem megnevezett udvarbírája nem fizetett haszonbért e majorból, hanem azt minden fizetés nélkül hatalmasul tartja magánál.”⁸²

anyakirályné 1462. dec. 15-ei levelével, amely szerint nyáron Debrecenben volt (nos in estate proxime preterita in civitate nostra Debreczen personaliter constitute – SZEL II. 245., DF 278817.).

⁷⁶ Vö. az 1462. évi nyugta szövegével is (quod allogium dicta domina Elisabeth inhabit seu inhabitari facit – *Teleki J.*: A Hunyadiak kora i. m. XI. 37.). – Lásd még az özvegy 1480. márc. 9-ei budai keltezésű, kanonokokhoz írt levelét: „domum vestram allodialem prope Budam hic existentem” (SZEL II. 254.).

⁷⁷ 1463. nov. 5. (DL 37643.), 1477. szept. 29. (DF 238065., *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 721., 1475. évvel).

⁷⁸ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 703–704., vö. 1480. márc. 9. és ápr. 5. (kiadásai Uo. 722–723.; SZEL II. 254–255.).

⁷⁹ E rész ismertetésekor eltértek Csánki munkájától, mivel egy másik oklevélnek elírta az évszámát és így nem az időrendet követve ismertette az eseményeket.

⁸⁰ *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. (Subsidia ad historiam mediæ ævi Hungariae inquirendam 9.) Megjelenés alatt. (esztergom-szentistváni prépostok).

⁸¹ A szöveget a mai helyesírás szerint idézzük.

⁸² *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 704. (Nunc autem prefatus dominus noster rex post mortem dicte domine, genitricis sue, allodium ipsum manibus suis applicans, licet sepius promiserit et etiam Blasio de Raska provisor curie sue facie ad faciem solvere commiserit, nullam postea tamen de ipso allodio idem dominus noster rex et etiam dictus Blasius de Raska provisor curie pensionem solvissent, ipsum allodium sine omni pensionis solutione apud se violenter conservando. – Uo. 724., DF 238069.).

Ezért Ambrus őrkanonok társai nevében is eltiltotta a királyt és Ráskai Balázst a major további elfoglalva tartásától és használatától.⁸³

A tiltakozást követően, a szöveg alapján legkésőbb 1486 első felében, a kancelláriában egy kérvényt is benyújtottak,⁸⁴ amelyben taktikát váltva immáron elfogadva azt, hogy a király ellenében nem sok esélyük van visszaszerezni a birtokot, inkább az elmaradt bért kérték. A kérelmet érdemes ismét szó szerint idéznünk – Csánki Dezső modernizált fordításában –, mivel abban a terület későbbi sorsára rendkívül fontos megjegyzés található: „Legkegyelmesebb úr, felséges király! Van nekünk egy pusztánk vagy majorunk, földekkel és rétekkel, királyi felséged nyéki kúriájának szomszédságában, de már ahhoz elfoglalva; amelytől felséged boldog emlékü szülője, és ő előtte mások is, bizonyos haszonbért fizettek egyházunknak Isten örök tiszteletére; csupán felséged idejétől fogva, két év óta maradt el ez a bérfizetés. Méltóztassék azért felséged kegyesen elrendelni, hogy e két év haszonbére e mi szegény egyházunknak és kanonokjainak megfizettségé, hogy annál nyugodtabban és ájtatosabban imádkozhassunk felségedért a mindenek Uránál.”⁸⁵

Mielőtt következtetéseinket levonnánk, idéznünk kell további három forrás szövegét. Az első a budai káptalan 1488. január 18-ai oklevele Ambrus őrkanonok tiltakozásáról, ennek teljes szövegét nem ismertetve újra, lényegi információja az, hogy a király elfoglalta a majort és Ráskai Balázs budavári udvarbíró kezére adta.⁸⁶ A másik kettő szintén egy-egy kérvény, mindkettőt már Mátyás halála után II. Ulászló királyhoz szándékoztak benyújtani. Az időben korábbi-ból, a Ráskai Balásznak már az új király uralkodása alatti tisztségviselése idejére (1490. szeptember 19.–1492. december 8.)⁸⁷ keltezhető kérvényből az eddigieken túl csak annyit tudunk meg, hogy a majort még mindig a király nevében tartja elfoglalva az udvarbíró, a bérleti díjat pedig továbbra sem fizeti.⁸⁸ A következő, immár az új budavári udvarbíró, Báncai András hivatali idejére (1493.

⁸³ Uo.

⁸⁴ A kérvényekre általában lásd *Szilágyi Loránd*: Írásbeli supplicatiók a középkori magyar adminisztrációban. *Levéltári Közlemények* 10. (1932) 157–173.

⁸⁵ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 704–705. (Serenissime domine rex gratiosissime. Est quoddam predium seu allodium cum terris et pratis vicinum ad curiam Maiestatis vestre regie in Nyek, iam occupatum ad illam, de quo felicitis memorie genitrix vestra et alii ante eam certum censum ecclesie nostre ob perpetuum cultum divinum solverunt; solum a tempore maiestatis vestre his duobus annis est cessatum. Dignetur igitur maiestas vestra gratiosa mandare, ut dictorum duorum annorum census ipsi pauperi ecclesie et eius canonicis solvantur, ut eo quietius et devotius Altissimum pro sacra maiestate vestra valeamus exorare. – Uo. 724., DF 238068.).

⁸⁶ DF 238070. (*Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 704., magyar fordítása 1485. évvel).

⁸⁷ Az évkört Ulászló magyar királyi koronázásának a napja (*Neumann Tibor*: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról. *Századok* 142. [2008] 318.) és Ráskai utolsó említése (DL 82040.) adja meg.

⁸⁸ DF 238071.

december 22. – 1498. június 5.)⁸⁹ keltezhető kérvényből pedig az derül ki, hogy a helyzet mit sem változott, a majort a bér megfizetése nélkül továbbra is jogtalanul (*via iuris absque omni*) tartja elfoglalva a király nevében az új udvarbíró (*modernus provisor nomine ipsius vestre maiestatis*).⁹⁰

Az esztergomi Szent István társaskáptalan kanonokjainak ügyét tovább hátráltatta, hogy újra bejelentkezett a majorért a budafelhévízi prépostság kormányzója, Szentlászlói Osvát zágrábi püspök.⁹¹ A kanonokok panasza szerint Osvát püspök-kormányzó bármiféle szokásos perbe hívás nélkül bírói intézkedést kieszközölve a majort elfoglalta. Az esztergomiak ezért a budafelhévízi prépostságot megidézttették a királyi jelenlét elé 1492 Mihály-nap nyolcadára. Ekkor viszont Ambrus őrkanonok kérte a per leszállítását, amelyet az országbírói ítélőmester bírótársaival 6 márka – 6 aranyforint – bírság lefizetésével engedélyezett is számukra (amit ott helyben le is tett Ambrus).⁹² A per azonban csak időlegesen ült el: 1496 májusában Geréb Péter akkori országbíró az esztergomi társaskáptalan birtoklását igazoló 1393., 1425., 1446. és 1477. évi okleveleket írt át, és a pert Mihály-nap nyolcadára halasztották azzal, hogy akkor a budafelhévíziek kötelesek okleveleiket bemutatni.⁹³ Erre valószínűleg ismételtelen nem került sor. A per tehát hasonló koreográfia szerint zajlott, mint 40 évvel korábban: az alperesek tulajdonjoguk igazolását meg sem kísérelték bizonyítani, és így azt nyolcadról-nyolcadra halasztották. A perről az utolsó hírünk az előbb idézett oklevélen található hátlapi bírósági feljegyzés, amely szerint (legkorábban 1498-ban)⁹⁴ a pert – mivel időközben Osvát helyett Vémeri Zsigmond leleszi prépost, királyi kincstartó⁹⁵ lett a budafelhévízi prépost – elhalasztották.⁹⁶

Jóllehet az esztergomvári kanonokok nem kapták vissza a majort, egy darabig igyekeztek fenntartani a tulajdonjogukat azzal is, hogy 1492 és 1495 között minden

⁸⁹ Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala. In: *Uő: Tanulmányok I.* i. m. 265.

⁹⁰ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 725. (DF 238072.), vö. DF 283073.

⁹¹ Személyére lásd Egyházi arch. 1440–1526. 127.

⁹² Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 709., vö. DF 238074., DF 238079.

⁹³ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 710.

⁹⁴ Mivel Vémeri Zsigmond 1498. febr. 14-től szerepel kincstartóként, addig mint a királyi jövedelmek adminisztrátora címmel illették (lásd a következő jegyzetet).

⁹⁵ Személyére lásd C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) Bp. 2016. (a továbbiakban: Arch. 1458–1526.) I. 131.

⁹⁶ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 710., vö. DF 238083. Lásd még a kanonokoknak – talán – a főkancelárhoz szóló, még Osvát püspök életében írt kérvényét a per folytatására vonatkozóan (DF 238077.), illetve Ambrus esztergom-szentistváni őrkanonok levelét, amely szerint Dorogházi László személynöki ítélőmester számára (1484–1500: Arch. 1458–1526. I. 75.) Rennek András fiának budai házában lett (legalább) nyolc oklevelet (apud eundem magistrum Ladislaum quinque litteras sub sigillo regum Lodovici et Karoli super predium nostrum inter villam Nyek et duas super sigilla cruciferorum litteras in manus ipsius, cum litteris civitatis Budensis insimul coniunctis sub sigillo regie maiestatis et baronum, quas tenet nunc in presenti magister Ladislaus Doroghaza – DF 238084.).

év szeptember 29-én a budai káptalanban letették a budafelhévízi prépostságnak a nekik évente a tizedek (*pro decimis allodii*) megváltása fejében járó egy aranyforintot.⁹⁷

A fentiek alapján az eseményeket a következőképpen rekonstruálhatjuk (lásd a terület tulajdonosait és bérloít összefoglalóan az 1. táblázatban): Szilágyi Erzsébet halála után Mátyás király – bizonyos, számunkra ismeretlen okból – lefoglalta az anyja által bérelt Kunc ispán majorját és azt a budavári udvarbírótság alá rendelte (erre utal, hogy a panaszosok az udvarbíróktól követelték a bérleti díjat). A helyzet látszólag az 1490-es évek elején megváltozott: a budafelhévízi prépostság kormányzója, Osvát zágrábi püspök elfoglalta a majort, legalábbis az esztergomi kanonokok panasza szerint. Valójában azonban inkább az történhetett, hogy a majorság bizonyos földjeire vetettek szemet a felhévíziek és nem az egész majorságot foglalták el. Erre két dolog utal, egyfelől, hogy 1492-ben az esztergomiak függesztették fel a pert, másfelől pedig az, amit az egyik kérvényünkben leírtak: a király még 1485–1486 táján Kunc ispán majorját a nyéki királyi kúriához csatolta (*predium seu allodium cum terris et pratis vicinum ad curiam Maiestatis vestre regie in Nyek, iam occupatum ad illam*).⁹⁸ (Felmerülhet az is, hogy Osvát püspök időlegesen a királytól megkapta használatra a majort, bár erre semmilyen konkrét adat nem utal.)

1. táblázat A major tulajdonosai és bérloí

tulajdonos		bérlo	
neve	évkör	neve	évkör
Kunc bíró, majd fia Rubin és végül unokája, Jakab	1242 után – 1333	–	–
Kunc fia, János fia, Kunclin majd fia, Mihály	1333 – 1354 után 1354 után – 1371 után	–	–
firenzei Bernardi Ferenc	1373 után – 1424	–	–
esztergomi Szent István-egyház (Bicskei Péter pozsonyi várnagy)	1424 – 1484 (1443 körül – 1446)	Héthársi János és családja Szilágyi Erzsébet	1425 – 1440 körül (1458)1461 – 1484
király (budavári udvarbírótság) (Szentlászlói Osvát zágrábi püspök)	1484 – (1492 – 1496 körül)	–	–

A Kunc ispán majorja, illetve a nyéki királyi kúria (*villa*) és vadaspark történetében az előbb idézett szövegrészlet a kulcsfontosságú. Mielőtt azonban ennek bővebb kifejtésére rátérnék, további két kérdést kell tisztázni: egyrészt mit mondanak forrásaink Kunc ispán majorjának helyéről, másrészt mit tudunk Nyék falu birtoklástörténetéről.

⁹⁷ Időrendben: DF 238078., 238080–238082., vö. *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 710. (ő nyugtaként értelmezte az okleveleket).

⁹⁸ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 724. (DF 238068.).

Hol volt Kunc ispán majorja?

A szakirodalom Csánki Dezső tanulmányának következtetésére⁹⁹ alapozva Kunc ispán majorjának helyét egyértelműen a mai Szépilona nevű – a Szilágyi Erzsébet fasorból szétágazó Budakeszi és Hűvösvölgyi út közötti, a Kuruclesi, a Budenz út és a Bognár utca által határolt – területre lokalizálja (lásd 1. térkép).¹⁰⁰ Kérdés azonban, hogy helyes-e ez a helymeghatározás.

A válasz megadása előtt lássuk milyen forrásokkal gazdálkodhatunk! A kutatást és az elemzést nagyban megkönnyíti, hogy Csánki Dezső a témára vonatkozó oklevelek többségét összegyűjtötte és felhasználta, egy részüket pedig tanulmánya függelékében közölte is. Az újraközlés elkerülése érdekében tanulmányomban a korábban ismert, illetve általam feltárt forrásoknak csak a házra, tartozékaira és fekvésére vonatkozó részét közlöm, amely a további következtetések alátámasztására szolgál.

A majorra vonatkozó források 1333–1500 körül

1333. február 27.: „predium suum seu allodium .., inter civitatem Budensem ab una parte et villam Neek ex altera, in medio duarum viarum seu stratarum magnarum, quod vulgo *Kunchspan maiura* dicitur, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis, videlicet pratis, fenetis, terris arabilibus cultis et incultis, ortis et curiis ac edificiis lapideis et ligneis, foveis et fodinis confractionis lapidum, aquis, fontalibus et fluvialibus necnon cum dimiditate vinee prope rivulum et ecclesiam Beatissime Virginis Marie, noviter plantate adiacentes”.¹⁰¹

1343. szeptember 4.: „super maierio terris arabilibus ac pratis ad eundem maierium pertinentibus inter dictam civitatem Budensem et villam Nyek in valle inter decimas dicte ecclesie nostre [scl. Sancte Trinitatis – C. T. N.] et nostras existentis”.¹⁰²

1354. szeptember 29.: „pro maierio seu allodio suo inter civitatem Budensem et villam Nyek vocatam habito.”¹⁰³

⁹⁹ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 711–715.

¹⁰⁰ Vö. a tanulmány elején idézett szerzők tanulmányaival, illetve lásd még Végő András: Magyar Város-történeti Atlasz 4. Buda I. (1686-ig). Bp. 2015. 55.

¹⁰¹ MES III. 222. (Anjou-oklt. XVII. 90. sz.; DF 237210.), idézi Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 687. – Vö. 1333. jan. 30. MES III. 223. (Anjou-oklt. XVII. 51. sz.; DF 238397.).

¹⁰² MES III. 514. (Anjou-oklt. XXVII. 594. sz.; DF 238400.), idézi Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 690.

¹⁰³ MES IV. 119. (Anjou-oklt. XXVIII. 421. sz.; DF 238052.). – Figyelemreméltó, hogy ez az esztergom-szentistváni társaskáptalan fondjának első számú oklevele!

1393. *szeptember 30.*: „cuiusdam predii seu allodii inter supradictum castrum Budense et villam Nyek adiacentis”.¹⁰⁴

1409. *július 28.*: „quoddam allodium [...] prope predictam civitatem Budensem adiacentem cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis, videlicet terris arabilibus, fenetis et domibus in superficie eiusdem adiacentibus, [...] exceptis quadam domo lapidea ac orto seu pomerio ad ipsum allodium spectantibus”.¹⁰⁵

1416. *május 1.*: „domum [...] colonicalem ac prata et terras arabiles ad eandem undique spectantia et pertinentes inter vias de civitate Budensi versus ecclesiam Sancti Laurentii heremitarum et villam Nyek ducentes existentem excepta solum una domo lapidea et orto ibidem habitis”.¹⁰⁶

1424. *július 16.*: „in dominium eiusdem allodii ipsius Francisci inter civitatem Budensem et villam Nyek existentis”.¹⁰⁷

1425. *április 11.*: „allodium seu predium quoddam inter villam Nyek et dictum castrum Budense adiacens cum prato, orto, domibus, terris arabilibus cultis et incultis, vineis et aliis quibuslibet utilitatibus, que infra limites antiquos dicti allodii existerent et ad ipsum quomodolibet pertinere dinoscuntur”.¹⁰⁸

1425. *május 30.*: „allodium seu predium quoddam inter villam Nyek et dictum castrum Budense adiacens cum prato, orto, domibus, terris arabilibus cultis et incultis, vineis et aliis quibuslibet utilitatibus, que infra limites antiquos dicti allodii existerent, [...], [...] ac universe domus allodii omnino destructe existerent aliaque multa ibidem reformanda essent”.¹⁰⁹

1446. *március 26.*: „allodium [...] in et sub pede montis ecclesie Sancti Laurentii martiris heremitarum Sancti Pauli primi heremite prope civitatem Budensem existens”.¹¹⁰

1455. *október 8.*: „quasdam terras arabiles circa allodium eorundem penes communem latam viam ad Sanctum Paulum euntem habitum”.¹¹¹

¹⁰⁴ EFB 90. (ZsO I. 3118. sz.; DF 238089.)

¹⁰⁵ BTOE III. 528. sz. (ZsO II. 6943. sz.; DL 9579.).

¹⁰⁶ BTOE III. 675. sz. (ZsO IV. 1844. sz.; DF 238054.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 695.

¹⁰⁷ BTOE III. 853. sz. (ZsO XI. 846. sz.; DF 238054.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 694–696.

¹⁰⁸ BTOE III. 869. sz. (ZsO XII. 404. sz.; DF 238055-7.).

¹⁰⁹ BTOE III. 871. sz. (ZsO XII. 574. sz.; DF 238059.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 697.

¹¹⁰ DF 238058., idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 698.

¹¹¹ DF 238060., idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 699.

1457. május 25.: „(pro) conservatione allodii seu predii intervillam Nyek et civitatem Budensem.”¹¹²

1459. június 9.: „certam particulam terrarum arabilium eorundem dominorum canonicorum [...] inter civitatem Budensem ac villam Nyek in comitatu Pilisiensi existentium habitam.”¹¹³

1462. szeptember 29.: „pro pretio nostre domus videlicet allogii inter Budam et Sanctum Paulum penes viam Nyek sitam et habitam [...], quod allogium dicta domina Elizabeth inhabitat seu inhabitari facit.”¹¹⁴

1463. november 5.: „illos sedecim florenos auri, quos videlicet ratione feudi sive pensionis domus nostre allodiales et prati iuxta idem allodium existentis in suburbio castri Budensis adiacentium.”¹¹⁵

1466. április 23.: „in sortem seu ratione et pretextu censuum presentis et proxime preteriti annorum de quodam allodio et suis pertinentiis prope Budam habiti et existenti.”¹¹⁶

1477. szeptember 29.: „allodii prope Budam et versus Sanctum Paulum habiti.”¹¹⁷

1480. március 9.: „domum [...] allodiale prope Budam hic existentem.”¹¹⁸

1480. április 5.: „in allodiali domo [...] super Budam habitam.”¹¹⁹

1486. körül: „Est quoddam predium seu allodium cum terris et pratis vicinum ad curiam maiestatis vestre regie in Nyek, iam occupatum ad illam, de quo felicitis memorie genitricis vestre et alii ante eam certum censum ecclesie nostre [...] a tempore maiestatis vestre hiis duobus annis est cessatum.”¹²⁰

1488. január 18.: „domum allodiale eiusdem ecclesie Sancti Stephani inter Budam et possessionem Nyek vocatam in comitatu Pilisiensi adiacentem absque annuentia et voluntate canonicorum [...] pro se violenter occupaverit.”¹²¹

¹¹² DF 238061., idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 699.

¹¹³ DF 238063., idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 700–701., vö. 1459. jún. 11. (DF 238062.).

¹¹⁴ *Teleki J.*: A Hunyadiak kora i. m. XI. 37. (DL 15771.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 702.

¹¹⁵ DL 37643., idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 702.

¹¹⁶ DF 238064.

¹¹⁷ DF 238065., kiadása *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 721., 1475. évvel.

¹¹⁸ SZEL II. 254. (DF 238066.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 703., kiadása Uo. 722.

¹¹⁹ SZEL II. 255. (DF 238067.), idézi *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 703., kiadása Uo. 723.

¹²⁰ DF 238068., kiadása *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 724.

¹²¹ DF 238070., fordítása 1485. jan. 18-i kelettel *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 704.

1490. szeptember 19. – 1492. december 8.:¹²² „quoddam allodium cum terris et pratis inter Nyek et Budam infra videlicet claustrum Sancti Laurentii fratrum heremitarum, quod ipsis locare solebant pro certis censibus”.¹²³

1492. szeptember 20.: „super quoddam allodio dicte ecclesie Sancti Stephani inter hanc civitatem Budensem et villam Nyek in comitatu Pilisiensi consistenti”.¹²⁴

1492. szeptember 29.: „pro decimis allodii ipsorum inter civitatem Budensem et villam Nyek existentis”.¹²⁵

1492. november 10.: „in dominio et usus perceptione cuiusdam allodii sive mayerii appellati ac palatii et orti ac fenilium prope idem allodium sive mayerium adiacentium inter hanc civitatem Budensem ac villam Nyek in comitatu Pilisiensi existens”.¹²⁶

1493. szeptember 29.: „pro decimis allodii ... inter civitatem Budensem et villam Nyek existentis”.¹²⁷

1493. december 22. – 1498. június 5.:¹²⁸ „quoddam allodium cum certa quantitate terrarum et pratorum inter possessionem Nyek et civitatem Budensem, infra scilicet claustrum Sancti Laurentii martyris fratrum heremitarum adiacens”.¹²⁹

1496. május 22.: „quod prescriptum allodium simulcum palatio, orto et fenilibus ad ipsum allodium pertinentiis”.¹³⁰

1500. előtt:¹³¹ „allodium [...] inter Budam et Nyek habitum cum suis pertinentibus”¹³² – „super predium [...] inter villam Nyek”.¹³³

¹²² Az évkört Ulászló magyar királyi koronázásának a napja (Neumann T.: II. Ulászló koronázása i. m. 318.) és Ráskai utolsó említése (DL 82040.) adja meg.

¹²³ DF 238071. Vö. Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 725.

¹²⁴ DF 238074.

¹²⁵ DF 238078.

¹²⁶ DF 238075.

¹²⁷ DF 238080. Vö. 1494. szept. 29. (DF 238081.) és 1495. szept. 29. (DF 238082.).

¹²⁸ Kubinyi A.: Budavári udvarbírák i. m. 265.

¹²⁹ Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 725. (DF 238072.). Vö. DF 283073.

¹³⁰ DF 238083., idézi Csánki D.: Kuncz ispán i. m. 716–717.

¹³¹ A levél keltét Dorogházi László személynöki ítélőmestersége határozza meg (Arch. 1458–1526. I. 75.).

¹³² DF 238077.

¹³³ DF 238084.

Az okleveles adatok szerint Kunc ispán majorja:

Buda város / Buda vára és Nyék falu / birtok között (1333, 1343, 1354, 1393, 1424, 1425, 1457, 1459, 1488, 1492, 1493, 1500 előtt),

- Buda városa mellett (1409, 1466, 1480) / Budavár külvárosában (1463),
- Buda városa mellett a Szent Lőrinc hegye alatt (1446),
- Buda és Nyék falu között a Szent Lőrinc-kolostoron innen (1493–1498),

két út között (1333) / a Budáról Szent Lőrinchez és a Nyékre vezető utak között (1416),

- Buda mellett a Szent Pálhoz vezető út mellett (1455, 1477),
- Buda és Szent Pál-(kolostora) között a nyéki út mellett (1462),

a völgyben (1343) fekszik.

Az oklevelekben a major (*maierium, predium seu allodium*) következő tartozékai-val és haszonvételeivel találkozunk (csak a fentebb idézett forrásokat idézem):

kúriák, illetve házak (1333, 1409, 1416, 1425, 1462, 1463, 1480, 1488),

- kőépületek (1333, 1416, 1425),
- faépületek (1333),
- palota (1492, 1496),

szántóföldek (1333, 1343, 1409, 1416, 1425, 1455, 1459, 1480, 1486. k., 1493–1498),

rétek, mezők (1333, 1343, 1409, 1416, 1425, 1455, 1480, 1486. k., 1493–1498, 1496),

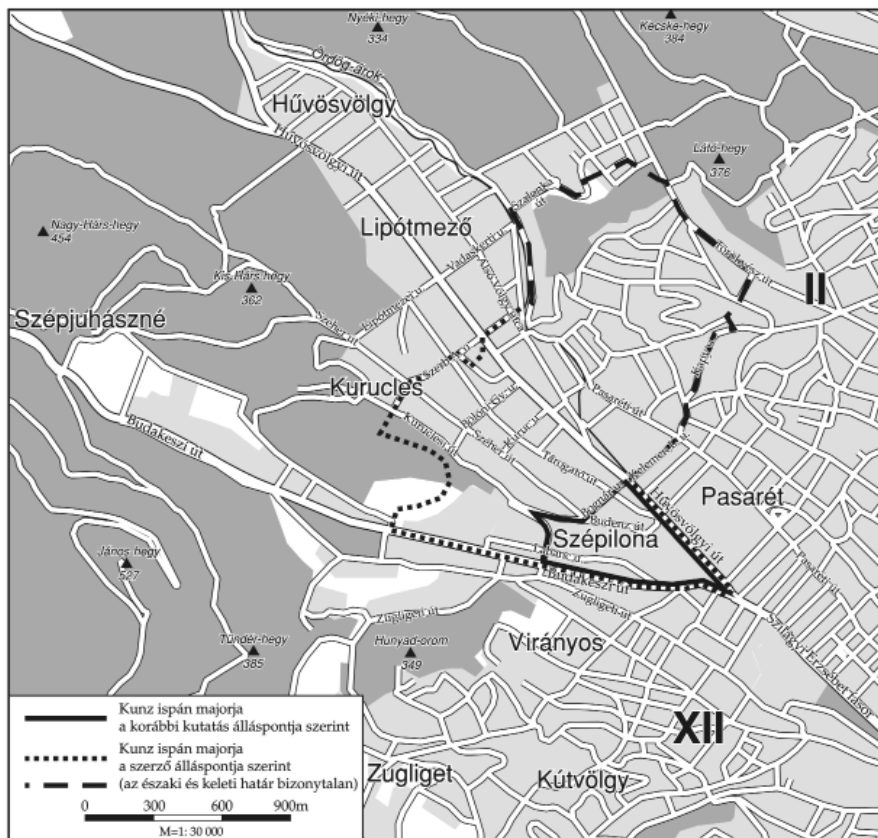
kertek (1333, 1409, 1416, 1425, 1492, 1496),

szőlők (1333, 1425),

vizek, vízfolyások, patakok, források (1333),

agyaggödrök és kőbányák (1333).

1. térkép Kunc ispán majorjának feltételezett elhelyezkedése

A térkép Nagy Béla munkája

Ha a fenti – látszólag egymásnak ellentmondó – információkat térképre vetítjük (lásd 1. térkép), akkor a következő kép rajzolódik ki: noha egyetlen adatunk sem jelzi, de a major területe a két, azaz a Nándor hegy és falu, később a budaszentlőrinci kolostor¹³⁴ felé vezető (ma Budakeszi) és a Nyék, illetve Hidegkút falvak felé vezető Hidegkúti (ma Hűvösvölgyi) út szétválásánál (ma Szilágyi Erzsébet fasor vége) kezdődött. A major területét tehát e két út fogta közre, azaz ezek az utak alkották egyúttal a birtok „délnyugati” és „északnyugati” irányban húzódó határait (ezért írják két út között fekvőnek a birtokot). Az 1343-as adat szerint a birtok a völgyben fekszik, a völgy kifejezéssel mást, mint a mai Hűvösvölgyi

¹³⁴ „item Sancti Laurentii de monte Nandor, ubi gloriosissimum corpus Beati Pauli primi heremite quiescit” – BTOE III. 601. sz., *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 659.

út két oldalán elterülő részt, nem nagyon illethettek. Mivel ez az út lehetett egyúttal a major határa északnyugati-északkeleti irányban, ezért az út másik oldala egyrészt Felhévízhez,¹³⁵ másrészt – az északnyugatra eső rész, mint majd látni fogjuk – Nyék birtokhoz tartozhatott. A területet dél-délnyugati irányban a mai Hárshegynek a mai Kuruclesi út délre forduló részéig húzódó nyúlványának (hegy)gerince zárhatta le (ma a hegy aljában futó Kuruclesi út még Kunc ispán majorjának részét képezhette). E határvonalat támasztják alá az 1455-ből, 1462-ből és 1477-ből származó adatok, amelyek szerint az allodium, illetve szántóföldjei a szentpáli út mellett, de a Szent Lőrinc hegye alatt (1446), illetve a Szent Lőrinc-kolostoron innen (1493–1498) fekszenek.

Nehezebb kérdés annak megválaszolása, hogy hol húzódott a major területének másik, azaz Buda felől nézve a felső „vége”. A kérdés megválaszolásában legelső (1333) adatunk segíthet, az adásvételi szerződés szerint a Kunczin ispán által megvásárolt területhez bányák tartoztak, valamint egy szőlő fele. Az utóbbi helyét szerencsénkre pontosabban is meghatározták: az eladó által újonnan telepített (fél)szőlő egy patak és egy bizonyos Szűz Mária-egyház mellett feküdt (*cum dimidietate vinee prope rivulum et ecclesiam Beatissime Virginis Marie, noviter plantate adiacentes*).¹³⁶ A szövegben szereplő patak nagy valószínűséggel azonos a mai Ördög-árokka¹³⁷ (esetleg egy másik, abba ömlő patakka), a nagyobb problémát az egyház azonosítása okozza.¹³⁸ A környéken az egyetlen Szűz Máriáról elnevezett egyházat a hegyeken túl fekvő Fehéregyházán találjuk.¹³⁹ Nem tudunk róla, hogy a major környezetében Hidegkút, Nándor és Nyék falvak rendelkeztek volna plébániával a középkorban.¹⁴⁰ A legközelebbi település, ahonnan ismert a plébániatemplom, az Gercse falu volt,¹⁴¹ igaz, annak a patrocíniumára nem maradt fenn középkori adat (az újkorban sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelték).¹⁴²

¹³⁵ Vö. az idézett oklevelekkel, illetve birtokfoglalásokkal, valamint *Kubinyi A.*: Budafelhévíz topográfiaja i. m. 120.; *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 681., térkép.

¹³⁶ MES III. 222.

¹³⁷ Vö. *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 586.

¹³⁸ Esetlegesen felmerülhet, hogy a szöveget nem a fenti módon, hanem úgy kell értelmeznünk, mint ha az egyház szőlője mellett lenne a major új telepítésű szőlője. Ez azonban, mivel a pataknak nem lehet szőlője, nem valószínű.

¹³⁹ *Jankovich Miklós*: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulás és a királyi kápolnák intézménye. In: Budapest Régiségei. Szerk. Gerevich László. Bp. 1959. 64.; *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 634.

¹⁴⁰ Uo. 592., 640., 659., 660. Nyék esetében Györffy György arról írt, hogy egyházának dézsmáját a veszprémi püspök 1295-ben bérbe adta a budai polgároknak (Uo. 661.), a szövegben azonban egyházaokról nincsen szó, csak tizedekéről.

¹⁴¹ *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 640.

¹⁴² *Nagy Emese*: A középkori Gercse község temploma. In: Budapest Régiségei. Szerk. Gerevich László. Bp. 1958. 543–564.

Az adatok értelmezéséhez ugyanakkor további forrásokat hívhatunk segítségül. II. Ulászló királynak egy, a pálosok nevében VI. Sándor pápához írt kérvényére az egyházfő 1496. június 4-ei válaszában engedélyezte, hogy Fehéregyház és filiái a pálosok lelki joghatósága alá tartozzanak. A bulla számunkra legfontosabb része az az információ, amely szerint a fehéregyházi plébánia joghatósága kiterjedt Békásmegyer és Nyék falvakra, valamint az ott lévő kápolnákra, amelyekben bizonyos napokon a fehéregyházi egyház rektora vagy más szokott misézni,¹⁴³ valamint, hogy ezek a kápolnák korábban királyi kápolnák voltak.¹⁴⁴ A továbblépés titka két, nyolc évtizeddel korábbi forrásunkban rejlik: az első Ozorai Pipo sókamaraispán 1407. március 24-ei levele, amelyben meghagyta fehérvári kamarásának, hogy Zsigmond király parancsára Albeni¹⁴⁵ János veszprémi püspöknek a Buda várához tartozó fehéregyházi, nándori és nyéki „nagy tizedek” fejében, amelyeket a király Gergely királyi kápolnaispán által szedettet be, kárpótlásként adjon át a sójövedelemből egy bizonyos összeget.¹⁴⁶ A másik adatunk 1410 augusztusi, e szerint XXIII. János pápa felhatalmazta Branda da Castiglione piacentzai bíborost, hogy búcsút engedélyezzen mindazoknak, akik a budavári és az azon kívül fekvő Szűz Mária-királyi kápolnákat az öt Mária ünnepen, illetve a kápolnák felszentelésének napján felkeresik.¹⁴⁷ A fenti, egymást kiegészítő adatokból az következik, hogy Nyéken egy Szűz Mária tiszteletére szentelt „királyi kápolna” állt, ahol – mivel nem volt önálló plébániája¹⁴⁸ – a fehéregyházi rektor (illetve 1496 után az óbudai pálosok közül valaki) misézett. Mindez viszont azt jelenti, hogy a nyéki romok mellett 150 méterre északnyugatra (a mai Szerb Antal és Fekete István utcák kereszteződésénél) Garády Sándor által feltárt „jellegzetes magyar falusi” templomként¹⁴⁹ azonosított épület a szó szoros értelmében nem Nyék falu

¹⁴³ „quod dicta ecclesia habebat infra limites parochie sue certos vicos seu villas, videlicet Bekasmeger et Nyek nuncupatas in diocesi Vesprimiensi consistentes et in eis capellas, in quibus rector dicte ecclesie certis diebus per se vel alium missam [...] celebrari consueverat” – Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára IV. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet. Bp. 1908. 64. Idézi Jankovich M.: Buda-környék plébániái i. m. 70.

¹⁴⁴ „in cuius solo ecclesia et capelle predictae, que etiam olim capelle regie nuncupabantur” – Monumenta Romana IV. i. m. 64., vö. Kiss Gergely: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3.) Pécs 2013. 105.

¹⁴⁵ Az azonosítására lásd Arch. 1301–1457. I. 78.

¹⁴⁶ „ut [...] Iohanni episcopo Vesprimiensi ratione decimarum suarum infrascriptarum videlicet decime magne de Albaecclesia, Nandor et de Nyek ad castrum Budense per dominum Gregorium comitem capelle sue regie etc., [...] recipi factarum” – DL 42912. (ZsO II. 5397. sz.).

¹⁴⁷ „in castro Budensi et extra idem castrum” – ZsO II. 7867. sz., idézi Jankovich M.: Buda-környék plébániái i. m. 70.

¹⁴⁸ Vö. a pápai tizedjegyzékkel (Györffy Gy.: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 592.).

¹⁴⁹ Garády Sándor: A Hidegkúti-út 48. sz. telken feltárt nyéki templom. II. Archeológiai Értesítő 47. (1934) 165. Garády 1940-ben készült, kéziratban maradt munkájában a következő szerepel: „A templom hajójának méretei elég szerények, inkább kápolnához illők.” Majd következnek a méretei,

plébániája, hanem egy, a Szűz Mária tiszteletére szentelt királyi kápolna volt.¹⁵⁰ (A királyi kápolnák egy része valódi plébániává válhatott,¹⁵¹ de a nyéki esetben ez nem mutatható ki.)

Segíthetnek a major felső végének meghatározásában az eddigi kutatás által figyelemre nem méltatott tartozékok és haszonvételek között szereplő agyag-gödrök és kőbányák is. Ezen információk felhasználásának persze megvannak a maguk korlátai, hiszen az agyaggyerő helyeket ma már bajosan lehetne beazonosítani, ellenben a kőbányák lehetséges helyeinek meghatározására korlátozottan, de van lehetőségünk. A középkori Magyarországi bányákról nem készült – egyelőre – adattár, de az 1800-as évek legvégén Schafarzik Ferenc összeállította az akkori Magyar Királyság területén üzemelő és már felhagyott bányák listáját. Munkájában a bányákat egyfelől az ott kitermelt kő anyaga szerint rendezte, másfelől pedig az ország megyéi szerint közölte a helyeket, lehetőleg a korabeli helyrajzi számokkal ellátva.¹⁵² A minket érdeklő területen, azaz a Hűvösvölgyben két különböző típusú követ bányásztak az akkor ismert bányákból: dolomitot és hárshegyi homokkövet. Az adattárban szereplő bányahelyek közül számunkra háromnak van jelentősége. Az egyik a Hárshegy oldalában,¹⁵³ a mai Lipótmézőtől északnyugatra a Mária úttal bezárólag fekvő dolomitbánya (mai helyrajzi száma: 11196.).¹⁵⁴ További kettő az Ördög-árok északi oldalán feküdt: az egyik a mai Vaskapu-hegy déli nyúlványánál, az Apáthy-szikla aljában futó Apáthy-szikla köznél, ahol szintén dolomitot bányásztak¹⁵⁵ (mai helyrajzi száma: 11741/3.),¹⁵⁶ a másik a mai Nyéki-hegy oldalában (mai helyrajzi száma: 11699/1., 11701.),¹⁵⁷ ahol

amelyeket később bővítettek, valószínűleg azért, „hogyan király és szűkebb kísérete a szentélyben helyet találjon. II. Ulászló királyról tudjuk, hogy naponta háromszor (így, kiemelve) is hallgatott misét.” (Hunyadi Mátyás király buda-nyéki vadaskertje, kastélya és Nyék község temploma [ez utóbbit a gépelt szöveghez utólag kézzel írták] – Budapesti Történeti Múzeum, Régészeti Adattár, H. 14–79. 99.). Garády összesen 42 külön temetkezést tárt fel a templomban és közvetlen környezetében (Uo. 104–105.).

¹⁵⁰ Jankovich Miklós térképén királyi alapítású plébániaként szerepel (*Jankovich M.*: Buda-környék plébániái i. m. 89.).

¹⁵¹ Kiss G.: Királyi egyházak i. m. 31.

¹⁵² Vö. *Schafarzik Ferenc*: A Magyar Korona országai területén létező kőbányák részletes ismertetése. Bp. 1904. vii.

¹⁵³ *Schafarzik F.*: Kőbányák i. m. 225., 1242/4. sz.: „6242.6246/d. hr. sz. telken”.

¹⁵⁴ Az akkori (6246.) helyrajzi szám azonosítására a mai térképen lásd <https://bit.ly/2HL8qHs>, letöltés 2019. máj. 23.

¹⁵⁵ *Schafarzik F.*: Kőbányák i. m. 225., 1242/3. sz.: „a Szép kilátástól DNy-ra eső 6137.6140.6148/3. hr. számú telken”.

¹⁵⁶ Az akkori (6140.) helyrajzi szám azonosítására a mai térképen lásd <https://bit.ly/2Hy3wyl>, letöltés 2019. máj. 23.

¹⁵⁷ Az akkori (6144.) helyrajzi szám azonosítására a mai térképen lásd <https://bit.ly/2JyTWWh>, letöltés 2019. máj. 23.

homokkővet bányásztak.¹⁵⁸ Garády Sándor kérésére a Földtani Intézet által az 1930-as években adott szakvélemény szerint a falazáshoz használt terméskő legnagyobb részt márgás mészkő, amely egyfelől „felsőeocén korú briozoás mészmárga (a buda-kovácsi hegységből, esetleg Solymár környékéről). Másfelől foraminiferás mészmárga (felső-eocén korú) a budai hegységből, talán a Szépvölgyből”.¹⁵⁹ (Érdemes lenne a nyéki romok kőanyagát ismételten, a legújabb módszerekkel is megvizsgálni.)

Mindezek után ideje választ adni arra a kérdésre, hogy hol húzódhatott a major „felső” vége. Természetesen azt ma már nem tudjuk megállapítani, hogy a fentebb felsorolt bányák közül melyik működött korábban is, illetve mely bányákat hagytak fel időközben, de egy valamit biztosan megállapíthatunk: az oklevélben emlegetett bányák nem a völgy aljában, hanem a hegyek oldalában működhettek. A major eddigi (Szépilona) lokalizációjától még a legközelebbi ismert bányahely, az Apáthysziklánál fekvő is (amely nem mellesleg a nyéki királyi kápolna mellett ma délnyugatról északkelet felé futó Szerb Antal utca meghosszabbításába esik) több mint másfél kilométerre van. Ha azt feltételezzük, hogy a mai Kurucles oldalában működtek a mondott bányák, akkor is bőven a major közkeletű határainál északabbra járunk.

Összegezve tehát az északi határ kérdésében leírtakat, okleveles forrásaink alapján úgy tűnik, hogy a birtoktest a mai Hűvösvölgyi út mentén egészen a Szűz Mária-egyházig, azaz a (nyéki) királyi kápolnáig, illetve annak földjéig húzódott, és könnyen lehetséges, hogy területe ezen a szakaszon nemcsak a ma Hűvösvölgyinek nevezett út, hanem az Ördög-árok északi oldalára is kiterjedt. (Fontos lenne ezek után tudni, hogy a középkori Nyék merre helyezkedett el. A kérdésre lásd még alább.)

A major területe tehát meglehetősen hosszan nyúlt el a budaszentlőrinci kolostorhoz vezető szentpáli (ma: Budakeszi) és a Hidegkútra vezető nyéki (ma: Hűvösvölgyi) út között. A két út torkolatánál (mai Szilágyi Erzsébet fasor vége, Szépilona) induló birtok másik végét egyelőre pontosan nem tudjuk meghúzni, mivel nem ismert a középkori Nyék falu (később inkább szintén major), illetve területének déli határa. Mindezekon túl annyi biztosnak látszik, hogy a major területe magában foglalta a mai Szépilona és Kurucles területét, továbbá talán még Törökvész (Kapy utcától északra fekvő) és a Pasarét (Kelemen László utcától szintén északra fekvő) egy-egy részét is, azaz északon valószínűleg a mai Lipótmezőnek nevezett kerületrészt határáig ért. A szóban forgó terület nagysága nagyjából 2,3 km² lehetett.¹⁶⁰

¹⁵⁸ *Schafarzik F.*: Kőbányák i. m. 226. 1244/2. sz. „A főváros kőbányája a 6144/45. 1. sz. telken, a Hűvös völgyben, a Vadaskert DNy-i oldalán.”

¹⁵⁹ *Garády S.*: Hunyadi Mátyás király buda-nyéki i. m. 45.

¹⁶⁰ Az adatokat a <https://bit.ly/2JAcBTI> (letöltés 2019. máj. 23.) honlap adatai alapján számítottam ki.

Kunc ispán majorján okleveles adataink szerint több épület állt, amelyekről általánosságban már 1333-ban említést tettek, de egy száz évvel későbből részletes leírásukat is ismerjük. Az 1409. évi oklevél szerint Bernardi Ferenc a Buda városa mellett fekvő majorját szántóföldekkel, rétekkel és házakkal (*domibus in superficie eiusdem*) zálogosította el, kivéve a kőházat a gyümölcsösrel, amelyek szintén a major részei (*exceptis quadam domo lapidea ac orto seu pomerio ad ipsum allodium spectantibus*).¹⁶¹ Az 1416. évi oklevél annyival pontosabb, hogy itt az elzálogosított épületet a lakóházának nevezi (*domum meam colonicalem*).¹⁶² Ezek és más épületek 1425-ben már romos állapotban voltak és felújításra szorultak (*universe domus allodii omnino destructe existerent aliaque multa ibidem reformanda essent*).¹⁶³ Az épületeket vagy egy részüket az új bérlő minden bizonnyal rendbe hozta, mivel Szilágyi Erzsébet 1462-ben már valamelyikben lakott (*allogium [...] Elizabeth inhabit seu inhabitari facit*),¹⁶⁴ illetve időközben építkézhetett is, mivel a források – hacsak nem csalnak meg minket – 1492-ben és 1496-ban is már arról szólnak, hogy a major épületei mellett, az eddig is említett kerten és réteken túl palota is van (*cuiusdam allodii seu mayerii appellati ac palatii et orti ac fenilium prope idem allodium sive mayerium adiacentium*).¹⁶⁵

A birtokon tehát kezdetektől fogva kőből és fából épített házak és épületek álltak, nagy kerttel, valamint egyéb szokványos (szántóföld) és kevésbé szokványos (bánya) tartozékokkal is rendelkezett. A házakat többször felújították, átépítették, a 15. század végén pedig az egyik épületet már palotának¹⁶⁶ (is) nevezték. A birtok első felbukkanásától kezdve egészen addig, míg a király le nem foglalta, Buda város területéhez és joghatósága alá tartozott. Ezt bizonyítja egyfelől a major elhelyezkedése kapcsán idézett oklevelek némelyike¹⁶⁷ (ugyanerre utalnak Szilágyi Erzsébet „budai” keltezései is), másfelől az, hogy a major „ügyeir” annak királyi parancsra történt lefoglalásáig Buda város tanácsa előtt intézték.¹⁶⁸

¹⁶¹ BTOE III. 526. sz.

¹⁶² BTOE III. 675. sz. (a tartozékok a kivétellel együtt ugyanúgy szerepelnek benne: *excepta solum una domo lapidea et orto ibidem*).

¹⁶³ BTOE III. 871. sz.

¹⁶⁴ Teleki J.: A Hunyadiak kora i. m. XI. 37.

¹⁶⁵ DF 238075., illetve „prescriptum allodium simulcum palatio, orto et fenilibus ad ipsum allodium pertinentiis” DF 238083. (1496). Vö. Balogh Jolán megállapításával: „Valószínűleg Szilágyi Erzsébet építtetett a nyéki major kőházához »palatium«-ot.” Lásd *Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában* I. Bp. 1966. 629.

¹⁶⁶ Vö. *Kubinyi András: Palota – terem. Terminológiai kérdések.* Castrum Bene 2. (1990) Bp. 1992. 59.

¹⁶⁷ Buda város mellett (prope [...] / civitatem / Budam): BTOE III. 528. sz. (1409); DF 238064. (1466); SZEL II. 254. (1480). Budavár külvárosában (in suburbio castris Budensis): DL 37643. (1463).

¹⁶⁸ Lásd MES III. 514., 515., 525. (1343); BTOE III. 157., 528., 675., 853., 871. sz. (1393, 1409, 1416, 1424, 1425).

A 15. század végén a (régii Kunc ispánról nevezett) major eltűnik a forrásokból, jöllehet a története nem ért véget. Az „eltűnés” oka ugyanis „levéltártörténeti”: annak nyomán, hogy az esztergomvári Szent István társaskáptalan végleg elvesztette a major tulajdonjogát, értelemszerűen a majorra vonatkozó oklevelek is elmaradnak a „esztergom-szentistváni fondból”. A kanonokokat valószínűleg – így vagy úgy – meggyőzték, hogy jobb, ha lemondanak a majorról. Halványan erre utal – az 1499. október 22-én elhunyt – Gosztonyi András prépost végrendelete, aki szokatlanul nagy összeget, 2000 aranyforintot hagyott a káptalanára, amelyből a kanonokok három budai házat vásároltak, majd adtak ki bérbe.¹⁶⁹ Ráadásul az egyház következő prépostja nem más lett, mint Bakóc Tamás esztergomi érsek, királyi fő- és titkoskancellár unokaöccse, Szatmári vagy Erdődi István,¹⁷⁰ aki minden bizonnyal kevésbé vehemensen követelhette vissza a majort.

Mindezek után itt az ideje annak, hogy röviden ismertessem a már sokszor emlegetett, Nyékre vonatkozó forrásokat.

Nyéki birtoklástörténete

A falu neve az innen származó nemes, Nyéki Balázs nevében tűnik fel 1288-ban, a települést magát 1290-ben említik először, 1295-ben pedig tizedeiről esik szó (egyházáról, mint láttuk, nem). A szóban forgó Balázs 1332-ig, míg fia, András 1337-től mutatható ki.¹⁷¹ András nevével utoljára 1348-ban találkozunk oklevélben.¹⁷² Andrásnak a jelek szerint volt még egy másik, György nevű fia is, aki 1362-ben királyi emberként szerepel.¹⁷³ Újabb harminc év múlva már az ő fiával, Balázssal találkozunk,¹⁷⁴ akinek 1394-ben Zsigmond király fiúsította az anyját, Kálozi (ma Budakalász) György testvérének, Lukácsnak a leányát, Borbálát (Györgynek nem voltak utódai, és ennek révén birtokai Borbálára szálltak).¹⁷⁵ Nyéki Balázs azonban nem sokáig élvezhette az újonnan megszerzett birtokrészeket, mivel a Nikápoly falai alatt megvívott csatában 1396 őszén meghalt.¹⁷⁶ A frigyből nem születtek utódok, Borbála pedig utóbb ismét férjhez mehetett: 1409-ben ugyanis egy bizonyos Nyéki Miklós fia, István és testvére (*soror uterina*), Borbála kérték az uralkodótól az

¹⁶⁹ *Pör Antal*: Az esztergom-várbeli Szent István első vértanúról elnevezett prépostság története. Bp. 1909. 37.

¹⁷⁰ *C. Tóth Norbert*: Erdődi Bakóc Tamás érsek rokonsága. (Rekonstrukciós kísérlet) Turul 91. (2018) 14.

¹⁷¹ *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. 660–661.

¹⁷² Anjou-oklt. XXXII. 32. sz.

¹⁷³ Anjou-oklt. XLVI. 115. sz.

¹⁷⁴ ZsO I. 2170. sz. (1391).

¹⁷⁵ ZsO I. 3407. sz. (DL 107243.), vö. *Tringli István*: Pest megye a késő középkorban. In: Pest Megye Monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Szerk. Zsoldos Attila. Bp. 2001. 89.

¹⁷⁶ ZsO I. 5282. sz.

anyjukat, Kálozi Lukács leányát, Borbálát fiúsító és őt a nagybátyja birtokaiba iktató oklevelek átírását.¹⁷⁷ Az oklevélben szereplő Nyéki Miklós fia, István azonban nagy valószínűséggel azonos az 1391-ben Nyéki Balázssal együtt adományt nyerő Zámori Miklós fiával, Istvánnal.¹⁷⁸

Bármiképpen zajlottak is az események, Balázs halála után Nyék birtok valamikor királyi kézre jutott, majd azt a földvári (Tolna megye) Zubor család „ősei”,¹⁷⁹ de Nassis Domokos fiai, János és Zubor, illetve leánytestvérük, Marika és férje, de Chesamis Máté fia, Jakab szerezhették meg 1396 után, de még 1416 előtt.¹⁸⁰ Könnyen elképzelhető, hogy e Jakab 1403–1404 fordulóján kárpótlásként kapta meg a birtokot a helyett a budavári ház helyett, amelyet 1403 júniusában nyert el, mert a király hűségén maradv anyai unokatestvérével (*consobrinus*), Zuborral megvédték Buda várát a felkelőktől.¹⁸¹ Akár Zubor, akár Jakab nyerte el adományul Nyéket, a későbbiekben a birtok de Chesamis – utóbb földvári vagy pataji Zubor – Jakab, majd utódai kezén volt: 1465-ben említik Zubor János nyéki officialisát.¹⁸² A birtok megszerzése egyébként jól illeszkedik ahhoz az általánosan megfigyelt „szokáshoz”, amely szerint az újonnan királyi méltóságot vagy tisztséget elnyertek igyekeztek olyan földet szerezni maguknak, ahonnan a királyi udvar kényelmesen elérhető volt vagy ahová udvari időzéseik során visszavonulhattak.¹⁸³ A Tolna megyében és Fejér megye solti járásában birtokokkal rendelkező Földvári Zubor Jánosnak azonban az általa viselt tisztségek okán (baranyai, győri és tolnai alispán)¹⁸⁴ már nem volt szüksége a „távoli” Buda mellett fekvő Nyékre. E birtokok gazdái egyébként is sűrűn cserélődtek: amennyiben az adott személyek kiszorultak az udvarból, „csere”¹⁸⁵ vagy, mint jelen esetben, adásvétel révén olyan személyek szerezték meg, akik éppen akkoriban jutottak pozícióhoz az udvarban.¹⁸⁶

¹⁷⁷ ZsO II. 6988. sz. (DL 107243.). Az 1409. évi oklevélben a családi viszonyok leírásába valami hiba csúszhatott, mivel a jelenlegi formájában értelmezhetetlen.

¹⁷⁸ ZsO I. 2170. sz.

¹⁷⁹ Vö. Engel Pál: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. (Arcanum Digitéka–CD-ROM) Bp. 2001. Zubor (földvári, pataji).

¹⁸⁰ Domokos fiainak pályájára lásd Arch. 1301–1457. II. 174.

¹⁸¹ Vö. Neumann Tibor – Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. Levéltári Közlemények 80. (2009) 227.

¹⁸² DL 16262.

¹⁸³ Tringli I.: Pest megye i. m. 93–94.

¹⁸⁴ C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. (Magyar Történelmi Emlékek – Adattárak) Bp. 2017. (a továbbiakban: Arch. 1458–1526. II.) 43., 113., 270.

¹⁸⁵ Vö. például a Drágfiak esetével, lásd C. Tóth Norbert: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása. A család vázlatos története 1365–1424 között. In: A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. sz.). Szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András. (Erdélyi Tudományos Füzetek 277.) Kolozsvár 2012. 138.

¹⁸⁶ Tringli I.: Pest megye i. m. 95.

1472-ben ugyanis Zubor János (a fia, Szemere Mihály nevében is) a fehérvári káptalan előtt eladta saját és fia kezén lévő két egyenlő nagyságú – azaz a birtok kétharmadát kitevő¹⁸⁷ – részét Ernuszt János zólyomi ispánnak (és kincstárnak)¹⁸⁸ és örököseinek 400 aranyforintért. (A harmadik harmad talán a másik Zubor Jánosé lehetett, akivel 1479-ben együtt volt az eladó Zubor János az Ernusztok Zala megyei Szentgyörgy várának várnagya.¹⁸⁹ Valamelyik Zubor János pedig az előző évben Ernuszt Zsigmond pécsi püspök ottani várának várnagya volt.¹⁹⁰)

A birtokrészükhöz – az általánosságban felsorolt tartozékokon és haszonvételeken túl – ház és kúria, a ház szomszédságában pedig egy gyümölcsöskert tartozott.¹⁹¹ Az új szerzemény azonban – máig tisztázatlan okból – nem sokáig maradt Ernuszt János tulajdonában. Mátyás király ugyanis egyéb birtokok társaságában elcserélte (esetleg elkobozta) tőle 1474 táján.¹⁹² (Figyelemre méltó, hogy egyéb Buda környéki birtokok is ekkor kerülnek királyi kézbe.)¹⁹³ Bármi történt is Ernuszt Jánossal, Nyék az 1480-as évek közepén már királyi kézben tűnik fel (*ad curiam maiestatis vestre regie in Nyek*).¹⁹⁴ A nyéki birtokot, csakúgy, mint később, 1484-ben a Hunyadi-javak egy részét (debreceni uradalom)¹⁹⁵ és Kunc ispán majorját,¹⁹⁶ a budavári provizorátushoz kapcsolta Mátyás király.

A fentiek alapján tehát három dolog jelenthető ki: 1) a területen korábban is volt legalább egy – nemesi – kúria, amelyhez többek között kert is tartozott; 2) Nyék falu, illetve a későbbiekben birtok az 1470-es évek második feléig biztosan nem volt királyi tulajdonban (a királyi kápolna léte nem jelentett egyúttal királyi

¹⁸⁷ „ipse totalem suam et prefati Michaelis filii sui portionem possessionariam in possessione Nyek vocata in comitatu Pilisiensi existenti habitam, duas videlicet directas et equales partes eiusdem, ipsum omnis iuris titulo concernentem” – DL 17390.

¹⁸⁸ Az oklevélben nem tüntették, vö. Arch. 1458–1526. I. 130.

¹⁸⁹ *Támás Pálosfalvi*: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2014. 358.

¹⁹⁰ Arch. 1458–1526. II. 43.

¹⁹¹ „cum universis eiusdem pertinentiis et utilitatibus, signanter domo et curia in facie eiusdem portionis sue possessionarie edificatis et conservatis necnon pomerio eidem domui vicino ac terris arabilibus cultis et incultis, pascualibus, pratis, fenetis et fenilibus, silvis nemoribus, virgultis, montibus, vallibus, vineis vinearumque montium, promonoris, proventibus, fructibus et redditibus, aquis aquarumque decursibus et molendinis locisque molendinorum et generaliter cunctis et quibuslibet usibus, fructibus et obventionibus quibuscunque nominibus vocitatis ad prescriptam portionem possessionariam, duas scilicet partes eiusdem pertinentes” – DL 17390.

¹⁹² Minderre lásd *Neumann Tibor*: A gróf és a herceg magánháborúja. Szapolyai István és Corvin János harca a lipóti hercegségért. Századok 148. (2014) 389. 16. jegyz. és az ott idézett további irodalom.

¹⁹³ Vö. *Kubinyi A.*: Budavári udvarbíróság i. m. 253–254.

¹⁹⁴ *Csánki D.*: Kuncz ispán i. m. 724. (DF 238068.).

¹⁹⁵ *Kubinyi A.*: Budai udvarbíróság i. m. 252., 254.

¹⁹⁶ Vö. a korábban idézett esztergom-szentistváni kanonokok panaszaival.

birtoklást is); 3) Nyéknek nem volt plébániája (sőt, valószínűleg a birtokot kiszolgáló személyzetet leszámítva, a 14. századtól számottevő lakossága sem).¹⁹⁷

Az újdonsült nyéki királyi birtok tehát 1484 után magában foglalta a korábban Kunc ispán majorja néven emlegetett birtoktestet, ezáltal eredeti területe jócskán megnövekedett. A királyi birtoklású Nyéken bármilyen uralkodói parancsra kezdett építkezésekkel legkorábban az 1480-as évektől számolhatunk, ám ez is feletébb kétséges, mivel – mint láttuk – Mátyás király az immáron Nyékről elnevezett birtokot jövedelemforrásnak tekintve átadta a budai udvarbírónak, utóbb pedig II. Ulászló király akaratából továbbra is a budai udvarbíró kezelte. Végül az 1490-es évek derekán – időlegesen – Szentlászlói Osvát zágrábi püspök kezén volt, hogy aztán valamikor az 1490-es évek végén ismét királyi kezelésbe kerüljön. A fentebbi birtoklástörténeti fejtegetésünket szerencsésen egészítik ki okleveles forrásaink.¹⁹⁸

A több alkalommal Magyarországon, illetve Budán élő Zsigmond lengyel herceg, II. Ulászló király testvéröccse számadásaiban két alkalommal, egy 1500. május 16-ai és egy augusztus 18-ai bejegyzésben találkozunk azzal, hogy a herceg a nyéki kertben (*in zagrada Nyek*) mulatta az időt.¹⁹⁹ E (vadas)kertre utalhat Bonfini sokat idézett tudósítása is.²⁰⁰ A következő adatunk egy mintegy 15 évvel későbbi levél,

¹⁹⁷ Ezt igazolják egyfelől Garády Sándor templom körüli feltárásai: „A templomban és körülötte temetkeztek, sőt megállapításunk szerint ez a hely már a templom megépítése előtt is temetkező helyül szolgált. [...] Korhatározóul leginkább csak a templomban és a tetemeknél talált cserépedény-töredékek szolgáltak. Ezek között népvándorlás kori és fenékbélyeges – Árpád királyok korabeli – is akadt.” Lásd *Garády Sándor*: Budapest székesfőváros területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931–1941. In: *Budapest Régiségei* 13. Szerk. Nagy Lajos – Zakariás G. Sándor. Bp. 1943. 171.). Másfelől ugyanerre mutatnak Altmann Júlia – kis területen végzett – kutatásai, aki a területen Árpád-kor végi falusi jellegű településre utaló nyomokat talált. Lásd *Altmann Júlia*: Előzetes jelentés a nyéki faluásatásról. In: *Budapest Régiségei* 23. Szerk. Tarjányi Sándor. Bp. 1973. 219–228.; Az 1972. évi ásatási napló szerint három ház és két sír került elő (Budapesti Történeti Múzeum, Régészeti Adattár ÁD-8-73). Mindezt közvetetten alátámasztják egyéb forrásaink is: 1389-ben a Buda város területén lévő Nyék falu mellett (*in territoriis dicte civitatis nostre prope villam Nyek*) lévő Budapokla (BTOE III. 83. sz.), 1425-ben pedig Nyék falu területén (*in territorio ville Nyek*) említenek szőlőtulajdonosként budavári polgárokat (Uo. 865. sz.).

¹⁹⁸ A következőkben idézett adatok egy kivételével megtalálhatóak Balogh Jolán adattárában „Nyék, Mátyás villája és vadaskertje” cím alatt. Lásd *Balogh J.*: Művészet Mátyás udvarában i. m. 161–162., ezek közül Mátyás király 1482. máj. 1-jei levelét nem fogom felhasználni, mivel semmi sem bizonyítja, hogy az Nyékről szólna (vö. *Feld I.*: Nyéki királyi épületek i. m. 40.). Mátyás király 1480. aug. 3-án egy oklevelét „erdei kivonulásunk idején, a Hidegcsurgó nevű forrásnál” keletzte (DL 26642.). A királyi pár előtte Budán, utána Esztergomban (*Horváth R.*: Itineraria i. m. 111., 113.), míg aug. 29-én Szilágyi Erzsébet szintén Esztergomban bocsátott ki levelet (DF 278827.). A mondott hely tehát valószínűleg Buda és Esztergom között lehetett, pontosabb azonosítása egyelőre várat magára.

¹⁹⁹ Zsigmond lengyel herceg számadásai (1500–1502., 1504). Közzéteszi Divéky Adorján. *Magyar Történelmi Tár* 26. (1914) 36. (*in zagrada Nyek rusticis ibidem manentibus ad mandata domini principis*) és Uo. 52. (*ad ludum domino principi in zagrada Nyek*).

²⁰⁰ *Balogh J.*: Művészet Mátyás udvarában i. m. 161. „Aztán Buda vidékén a harmadik mérföldkönnél egy másik üdülője is volt, ahol egy óriási vadaskert volt látható erdei állatokkal”, írja Bonfini. Lásd *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp. 1995. V. VII. 110.

amelyet Budáról egy bizonyos Vince írt a selmecbányai jegyzőnek, Steck Gáspárnak a város ügyeiben végzett szolgálatairól. Ebből mindössze annyi derül ki, hogy a király kiment Nyékre és pár napra ott is maradt.²⁰¹ Noha a király tartózkodási helyeit meglehetősen jól ismerjük ebből az időszakból, a nevében ekkor kibocsátott oklevelek között egyetlen nyéki keltezésével sem találkozunk (természetesen nem is volt szükséges, hogy legyen ilyen, hiszen ha csak napközben tartózkodott Nyéken, reggel és este intézhette az ügyeket „budai” keltezéssel a kancellária).²⁰² II. Lajos királytól már ismerünk egy nyéki keltezésű oklevelet,²⁰³ de közelebbi ebből sem derül ki. Nem úgy a három évvel későbbi adatokból: a fennmaradt számadáskönyvnek hála, több alkalommal is bizonyítható, hogy ott (*Nyek*) pihente ki (*causa solatii*) fáradozásait (1525. február 9., március 3., 6., 8., 9., 22. és 31., április 17.),²⁰⁴ illetve látta vendégül Bátori István nádort (1525. április 19.).²⁰⁵

Az előbbieken ismertetett adataink alapján felmerül a kérdés, hogy mondhatunk-e egyáltalán bármi biztosat Nyék használatával kapcsolatban. Véleményem szerint annyit mindenképpen, hogy 1500-ban, bármilyen épületek álltak is a birtokon, azok hosszabb ott tartózkodásra (és főként előkelő társaságára) nem voltak alkalmasak. Azért-e, mert építkezések, átalakítások folytak a régi épületeken, vagy más okból, ezt nem tudjuk. Ellenkező oldalról érvel két, a 15. század utolsó évtizedéből származó adatunk. II. Ulászló király, amikor 1496. november 1-jén elcserélte a Zólyom megyei Végles várát Ráskai Balázs kamarásmester Solymár váráért és annak tartozékaiért,²⁰⁶ akkor azt azzal a hivatkozással tette, hogy „Solymár vára Buda város szomszédságában, gyönyörű és igen alkalmas helyen fekszik arra, hogy az őt éjjel-nappal fárasztó mérhetetlen gondokat és aggodalmakat kipihenhesse és azokat vadászatai alkalmával a vadászattal elűzze”.²⁰⁷ A másik egy, az 1494–1495. évi királyi számadáskönyvben található kiadási tétel:

²⁰¹ „ipse dominus Waciensis libens suscepit hoc omnis et promisit se velle ere ad Neeck ad regiam maiestatem, propter hoc negotium ad sollicitandum, tamen regia maiestas stetit aliquibus diebus in Neeck versus factum paulum et ibidem manet, petivi responsum ab eodem” – DF 267100.

²⁰² *Neumann Tibor – C. Tóth Norbert*: Jagelló II. Ulászló és II. Lajos királyok itineráriuma. Kézirat.

²⁰³ 1522. febr. 22. (DL 47446.).

²⁰⁴ II. Lajos király számadási könyve. 1525. január 12.–július 16. Közli Fraknói Vilmos. Magyar Történelmi Társ. (1877) 75., 94., 96., 99., 102., 114., 125., 146. Vö. *Fraknói Vilmos*: II. Lajos és udvara. Történeti rajz. Bp. 1878. 52.

²⁰⁵ *Fraknói V.*: II. Lajos számadása i. m. 148.

²⁰⁶ *Tringli L.*: Pest megye i. m. 92–93. Solymár birtoklástörténetének összefoglalását lásd *Feld István*: Újabb kutatások a solymári középkori várban. *Studia Comitatus* 17. (1985) 452–453.

²⁰⁷ „quod cum castrum Salmar in comitatu Pilisiensi ac vicinitate civitatis nostre Budensis, tam in ameno opportunissimoque loco existat, ut cum nos propter curas et sollicitudines immensas, quibus nonnumquam fatigamur, fastidium Bude ceperit, possimus semper pro recreatione et solatio, quod in venationibus plurimum accepimus eo concedere et in ipsis venationibus exerceri” – DL 20501. (több helyen hibás kiadását lásd *Bátrfai Szabó István*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp. 1938. 309. [1189. sz.]).

eszerint 1495. október 25-én két forintot fizettek Vajda Péternek, aki által ura, Somi Józsa 100 szarvast küldött ajándékba a királynak.²⁰⁸ A minden bizonnyal a Vértes-hegységből érkező állatok végcéljáról ugyan nem tudunk semmit, de azt biztosan kizárhatjuk, hogy a királyi konyhára szánták volna őket ekkora tömegben. Az állatok minden bizonnyal a nyéki vadaspark „benépesítésére” szolgáltak.

Az 1500-as évek első évtizedében azonban történhetett valami a birtokon, aminek révén 1515 októberében az akkor már meglehetősen beteg uralkodó több napot is eltölthetett ott. Újabb tíz évvel később pedig – a fennmaradt számadáskönyv tanúsága szerint – a fia már rendszeresen pihenésre, talán vadászatra használta Nyéket.²⁰⁹

Befejezés

Az eddig megismert források és régészeti feltárások figyelembe vételével elképzelhetőnek tartom, hogy a Kunc ispán majorjának²¹⁰ Szilágyi Erzsébet által lakott épülete(i) és a nyéki királyi villák ugyanazon a területen feküdtek: a majort Mátyás király az anyja halála után, valamikor 1484. második felében lefoglalta, egyúttal Buda városának területéből kihasítva – legkorábban – az 1470-es évek végén megszerzett Nyék nevű birtokához csatolta, majd ott vadasparkot alakított ki. Halálát követően az új király, II. Ulászló a majorban fekvő épületek – egy részének – elbontása után azok helyén építtette fel a ma nyéki királyi villaként ismert pihenő- és szórakozóhelyét. Az „üdülő” két épületből állt és a tőle másfél-száz méterre fekvő – a 15–16. század fordulóján átépített és hossztengetyében közel kétszeresére megnagyobbított – Szűz Mária-kápolnával alkotott egységet.

A nyéki kastély és vadaskert általam felvázolt kialakulásával kapcsolatban számtalan kérdés merül fel, hogy ezek közül csak néhányat említsek: ki hozta létre a nyéki vadasparkot, ki építette az 1490-es évek közepén feltűnő *palatiumot*? Az épületek építési idejével kapcsolatban végleges választ azonban, ha egyáltalán

²⁰⁸ „Eodem die Petro Wayda familiari domini Iose, qui nomine eiusdem regie maiestati presentavit pro munere centum cervos dati fl. 2.” – *Neumann Tibor*: Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495). (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak) Bp. 2019. 3058. sor.

²⁰⁹ Az 1526. évi, mindössze szűk hat hetet tartalmazó számadáskönyvében nem maradtak ilyen adatok, igaz e töredék bejegyzései alapján nem is tartalmazhatott ilyeneket (*Johann Christian von Engel*: Monumenta Ungica. Viennae 1809. 187–236.).

²¹⁰ Garády Sándor az épületek feltárása során Anjou- és Zsigmond-kor pénzeket is talált, lásd *Garády S.*: Hunyadi Mátyás király buda-nyéki i. m. 94.; CNH 98.; 124A és 129., vö. *Réthy László*: Corpus nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár II. Vegyesházi királyok kora. Bp. 1907. 15., 19.

lehetséges lesz bármikor is, a kőanyag módszeres feldolgozása után, további írásos források feltárásával lehet majd adni.

WHERE DID ERZSÉBET SZILÁGYI LIVE
WHEN SHE WAS STAYING IN BUDA?

Remarks on the history of the royal curia of Nyék

By Norbert C. Tóth

SUMMARY

The paper explores four issues that have long attracted scholarly attention: the history of the area known as the manor of ispán Kunc (in the second district of Budapest); the exact location of the manor; the history of neighbouring Nyék; and whether there was any connection between the manor and the royal curia at Nyék. From the time of the election of her son, Matthias Hunyadi, as King of Hungary in 1458 to her own death in 1484, Erzsébet Szilágyi resided partly in the royal castle of Óbuda, and partly in the manor at Buda. Although she hired the manor from the collegiate chapter of Esztergom, after her death King Matthias took possession of it and, separating it from the territory of Buda, attached the manor to his estate at Nyék which he had obtained in the late 1470s. Based on written and archaeological sources, it is possible that the building(s) of the manor of ispán Kunc, inhabited by Elizabeth Szilágyi, and the royal villas at Nyék occupied the same location. After the death of Matthias, King Wladislas II, having cleared some of the existing buildings in the manor, constructed on the site the resort that is now known as the royal villa of Nyék.